

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra sociální pedagogiky

**Vliv socioekonomického statusu rodiny
na výběr volnočasových aktivit dětí školního věku**

Bakalářská práce

Autor: Šárka Vrtáčková

Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních

Vedoucí práce: Mgr. Alena Knotková

Zadání bakalářské práce

Autor: Šárka Vrtáčková

Studium: P17K0280

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních

Název bakalářské práce: **Vliv socioekonomického statusu rodiny na výběr volnočasových aktivit dětí školního věku**

Název bakalářské práce AJ: Influence of socio-economic status of the family on selection of spare time activities of school age children

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce analyzuje vliv socioekonomického statusu rodiny na výběr organizovaných volnočasových aktivit dětí školního věku v Pardubickém kraji. Práce je členěna na teoretickou a empirickou část. Teoretická část je vypracována s oporou o odbornou literaturu. V empirické části jsou zpracovány výsledky kvantitativního výzkumu provedeného pomocí dotazníkového šetření. Cílem šetření je porovnat, jaké druhy aktivit vybírají rodiče dětem v závislosti na výši příjmů, zaměstnání a na dosaženém vzdělání.

GAVORA, P. Úvod do pedagogického výzkumu. BRNO: Paido, 2000. ISBN 80- 85931-79-6
HOFBAUER, B. Děti, mládež a volný čas. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5 HÁJEK, Bedřich, Břetislav HOFBAUER a Jiřina PÁVKOVÁ. Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času. Vyd. 2., aktualiz. [i.e. 3. vyd.]. Praha: Portál, 2011

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Alena Knotková

Oponent: Mgr. Gabriela Caltová Hepnarová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 6.11.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucí bakalářské práce a uvedla veškeré použité zdroje a literaturu.

Hradec Králové dne

.....

Poděkování

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Aleně Knotkové za odborné vedení, cenné rady a čas, který mi po celou dobu věnovala. Poděkování patří též všem respondentům, kteří byli ochotni vyplnit dotazník a pomohli mi tak získat podklady k vypracování této práce.

Anotace

VRTÁČKOVÁ, Š. *Vliv socioekonomického statusu rodiny na výběr volnočasových aktivit dětí školního věku*. Hradec Králové. Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2020, Bakalářská práce.

Bakalářská práce analyzuje vliv socioekonomického statusu rodiny na výběr organizovaných volnočasových aktivit dětí školního věku. Práce nabízí pohled na současnou rodinu. Zaměřuje se na tuto instituci jako na významného činitele v oblasti kompetencí způsobu trávení volného času dítěte. Poukazuje na možné problémy rodin s nízkým socioekonomickým statusem, nefunkčních rodin a nepodnětného rodinného prostředí v souvislosti zejména s rizikovým chováním dětí v neorganizovaném volném čase. Z tohoto hlediska sehrává organizovaný volný čas v životě dítěte důležitou funkci.

Empirická část této práce předkládá výsledky kvantitativního výzkumného šetření poskytující významné srovnání účasti dětí v organizovaných aktivitách, determinované zejména rozdílným socioekonomickým zázemím rodiny. Prokazatelně více dětí trávících volný čas neorganizovaně pochází z rodin s nižším statusem. Zjištěné výsledky poskytly důležité podněty pro práci sociálního pedagoga. Z hlediska prevence rizikového chování je depistáž ohrožených jedinců prvním krokem.

Klíčová slova: rodina, socioekonomický status, volnočasové aktivity

Annotation

VRTÁČKOVÁ, Š. *The influence of the socio-economic status of families on the choice of leisure time activities for school-age children*. Hradec Králové. University of Hradec Králové, the Faculty of Education, 2020, The bachelor thesis

The thesis analyses the influence of the socio-economic status of families on the choice of leisure time activities for school-age children. It provides a perspective on a current family institution. The work focuses on the institution as an important agent in the competence area of a child's leisure time management. Possible problems with a low familial socio-economic status, non-functional families and non-incentive familial environment especially in connection with high-risk behavior of children with unorganized leisure time are pointed out. Such a viewpoint implicates the leisure time organization plays a pivotal role in the child's life.

The empirical part presents the results of a quantitative research survey providing a considerable comparison of children participating in organized activities determined especially by the socio-economic difference of the family status. Provably, more children spending their leisure time in an unorganized manner come from families with low status. Acquired data provided an important incentive for the work of a social pedagogue. From the high-risk prevention perspective, the screening test of jeopardized individuals is the first step.

Key words: family, socio-economic status, leisure time activities

Obsah

Úvod.....	8
1 Variabilita současné rodiny.....	10
1.1 Funkce rodiny.....	11
1.2 Nežádoucí působení rodiny na dítě.....	12
1.3 Dítě staršího školního věku v zasetí puberty.....	15
2 Socioekonomický status jako faktor ovlivňující rodinu.....	18
2.1 Výše příjmů.....	19
2.2 Bohatství versus chudoba.....	20
2.3 Mimořádná okamžitá pomoc (MOP) reflektující zájmy dítěte.....	23
2.4 Zaměstnanost, nezaměstnanost.....	25
2.5 Vliv dosaženého vzdělání rodičů na životní úroveň rodiny.....	27
3 Vymezení termínu volný čas.....	28
3.1 Volnočasové aktivity.....	29
3.2 Organizované volnočasové aktivity z pohledu výchovy, prostředí a rodiny.....	30
3.3 Organizace pro volný čas.....	32
4 Empirická část.....	34
4.1 Výzkumný problém, cíle a hypotézy.....	34
4.2 Použitá metoda a výzkumná technika.....	35
4.3 Sběr dat a výzkumný soubor.....	36
4.4 Vyhodnocení dotazníků.....	37
4.5 Vyhodnocení hypotéz.....	48
Závěr.....	55
Seznam použité literatury a internetových zdrojů.....	56
Příloha.....	60

Úvod

Tématem této práce je „Vliv socioekonomického statusu rodiny na výběr volnočasových aktivit dětí školního věku“. Práce má teoreticko-empirický charakter a je zacílena na organizované aktivity dětí staršího školního věku v Pardubickém kraji. Autorka je studentkou oboru Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních. Z výchovného hlediska považuje tedy problematiku způsobu trávení volného času za jeden z klíčových faktorů prevence rizikového chování.

Na způsobu trávení volného času dětí má bezpochyby v první řadě vliv rodina a její životní styl, který je do značné míry ovlivněn socioekonomickým statutem rodiny (dále jen SES). Sociální a ekonomické možnosti rodiny sehrávají při výběru volnočasových aktivit důležitou roli. Neorganizovaný čas tráví v dnešní době děti spíše o samotě u počítače, s mobilem, případně venku s vrstevníky (Bocan a kol., 2012). Organizované aktivity jsou pro děti přínosem nejen z hlediska sociálního a vzdělávacího, ale zároveň také přispívají „*k prevenci společensky nevhodných a škodlivých forem chování*“ (Pávková a kol., 2001, s. 40). Zapojení těchto aktivit do života dítěte je tedy více než žádoucí.

S oporou o odbornou literaturu práce nejprve v teoretické části seznámí čtenáře s pojmy souvisejícími se zvoleným tématem. První kapitola popisuje rodinu, její funkce a probíhající změny v životě dítěte staršího školního věku. Těmito tématy se ve velké míře zabývají autoři psychologických, sociologických, ale také pedagogických publikací. Kapitola druhá je věnována socioekonomickému statusu a rozboru jednotlivých determinantů SES, což jsou zejména zaměstnání, příjmy a finanční situace rodiny a dosažené vzdělání rodičů. Třetí kapitola je zaměřena na volný čas, organizované aktivity a organizace, které tyto aktivity provozují. I tomuto tématu se autoři hojně věnují, jelikož jde o téma velmi aktuální. Za zmínku jistě stojí práce Hofbauera (2004), Pávkové (2001) a v neposlední řadě Tůmy (2018). Empirická část práce je zaměřena na zpracování a vyhodnocení kvantitativního výzkumu uskutečněného za pomoci dotazníkového šetření. Přínosné jsou v této oblasti zejména práce Saka (2000), Bocana (2012) a Krause (2015).

Téma vychází ze zkušenosti autorky s vedením kroužků v DDM a ZŠ, kdy dle jejich zjištění navštěvují organizované aktivity děti spíše z rodin se středním a vyšším SES,

zatímco děti z rodin s nízkým SES tráví volný čas více neorganizovaně, případně mají k organizovaným aktivitám omezený přístup. Při bližším studování problematiky volného času dětí byla tato teze podpořena i dalšími studiemi. Na základě získaných poznatků byly stanoveny dílčí cíle a ústřední hypotéza této práce.

Cílem práce je zjistit a porovnat, na jaké oblasti jsou zaměřeny organizované aktivity dítěte, kolik druhů aktivit dítě má a jaká je jejich frekvence v závislosti na SES rodiny. Práce zjišťuje i důvody, proč některé děti organizované aktivity nemají. Autorka pracuje s hypotézou, že organizované aktivity navštěvují děti z rodin s vyšším SES více než děti z rodin s nižším SES. Potvrdí-li empirická část práce tuto hypotézu, je nasnadě zabývat se více možnostmi, které by umožnily navštěvovat organizované aktivity ve větší míře i dětem z rodin sociálně slabších.

1 Variabilita současné rodiny

O variabilitě lze hovořit tehdy, existuje-li pro něco více možností, či zobrazení, vznikají-li stále nové varianty. Ani pojem rodina nemusí být chápán vždy stejně. **Rodina** nukleární je ze sociologického hlediska malý sociální útvar nejméně tří osob, přičemž jsou zde dvě osoby opačného pohlaví v roli rodičů a minimálně jedno dítě. Není pochyb o tom, že je důležitá nejen pro dospělého člověka, ale zejména pro dítě. Je to první socializační činitel, se kterým přichází do styku. Probíhá zde primární socializace. Dítě se v ní učí vnímat okolní svět, utváří se jeho postoje a hodnoty, dochází také k osvojení sociálních dovedností. Osobnost dítěte je formována na základě interakce mezi rodiči a dítětem (Matoušek, 1997, s. 8; Jandourek, 2008, s. 81). Mátel a Hardy (2013, s. 97) přisuzují rodině integrační schopnost. Vnímají ji jako „*spojující článek mezi dítětem a společností*“, s čímž nelze než souhlasit. Rodina sehrává důležitou roli v tělesném, duševním i společenském vývoji, zároveň zde dochází k vytváření sociálního kapitálu. Jde o „*souhrn soc. kontaktů, kterých může jedinec využít ke svému prospěchu*“ (Jandourek, 2001, s. 119).

Jandourek (2008, s. 187) charakterizuje rodinu jako „*skupinu osob, která je tvořena manžely a dětmi žijícími ve společné domácnosti*“. Autorův popis se jeví na první pohled jako velmi výstižný. Při detailním zaměření na současnou rodinu si však nelze nevšimnout, že dnešní doba tomuto tradičnímu modelu rodiny příliš nenahrává. Lidé neztřídky preferují spíše volné soužití, manželství jako by ztratilo svůj význam. Častěji dochází ke vzniku „*alternativních rodinných forem*“, do kterých lze zařadit rodiny tzv. nevlastní (doplněné), rodiny s jedním rodičem, homosexuální či lesbické rodiny (Kraus et al., 2015). Rodina nevlastní může mít mnoho podob. V základu ji tvoří partneři a jejich dítě nebo děti z předchozího vztahu. Ve většině případů jde o konstelaci dítě – otčím. Tento model se utváří tehdy, jsou-li děti po rozvodu svěřeny do péče matky. Rodiny s jedním rodičem, nebo také neúplné rodiny, bývají nejčastěji spojovány s rozvodem rodičů. Mnohdy však tato rodina vzniká v důsledku úmrtí jednoho z rodičů, případně ji tvoří svobodná matka s dítětem.

S tématem socioekonomického statusu rodiny jednoznačně nejvíce rezonuje pohled Možného (1999, s. 79), který na rodinu nahlíží jako na „*základní stavební kámen nerovnosti*“. Zásadní rozdíly spatřuje zejména v nerovném přístupu k finančním

zdrojům. S tím je následně spojeno stratifikační zařazení rodiny ve společnosti. Rodinu lze tedy vnímat i jako ekonomickou jednotku. Zajišťuje pro své členy materiální a finanční prostředky. Ty následně investuje do spotřeby služeb a výrobků, které nabízí trh. Rodina se tak stává konzumentem významně ovlivňujícím ekonomický růst společnosti (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012, s. 45; Kraus et al., 2015, s. 41).

Z pedagogického hlediska je důležitá především výchova a výchovně socializační funkce rodiny. „*Rodina jako primární sociální skupina je pro rozhodující většinu dětí a mladých lidí také prvotním prostředím volnočasového života a výchovy, zásadně se podílejícím na formování jejich osobnosti. Rodina vytváří hmotné podmínky a sociální ochranu*“ (Hofbauer, 2004, s. 56). Je však zároveň pokládána za „*hlavního činitele, jenž svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování*“ (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 37).

Pohledy jednotlivých autorů na rodinu se v mnohém liší. Stále se však shodují v názoru, že je pro dítě nezastupitelnou institucí. Dítě se s ní identifikuje, přebírá její kulturní a hodnotové vzorce. Je proto důležité, aby rodina plnila základní funkce, vytvářela pro své členy bezpečné zázemí a zajistila plnohodnotné prostředí pro zdravý vývoj jedince. Jak ukazuje sekundární analýza České školní inspekce, „*v České republice byla ve srovnání s ostatními zeměmi prokázána vysoká míra závislosti žákovských výsledků, stejně jako například úroveň pozdějšího dosaženého vzdělání, právě na rodinném zázemí*“ (Česká školní inspekce, 2019).

1.1 Funkce rodiny

Funkci rodiny je možné chápat jako úkoly, které rodina plní ve vztahu k dětem, ale i ke společnosti. Ve funkčních rodinách je základem úcta a respekt mezi jejími členy. Důležitým faktorem je zde aktivní komunikace a humor. Členové rodiny spolu mohou sdílet a řešit případné problémy, zároveň však ctí právo na soukromí jednotlivců. Hierarchické uspořádání odpovědnosti má jasně stanovená pravidla. Také výchova dětí probíhá ve vzájemné shodě mezi rodiči (Matoušek, 1997, s. 132–134).

Autoři Španík (1994) a Kraus et al. (2015) rozlišují čtyři základní funkce rodiny. Jsou jimi funkce výchovná, ekonomická, biologická a emoční. Z hlediska

socioekonomického statusu rodiny se jeví jako nejvíce důležitá zejména funkce výchovná a ekonomická. Jednotlivé funkce jsou však provázány a vzájemně se ovlivňují.

- funkce výchovná – hraje významnou roli v socializaci dítěte. Výrazně souvisí s osobností rodičů. Výchovu a výchovný styl do značné míry ovlivňuje jejich vlastní zkušenost z dětství, inteligence, vzdělání a postoj k životu. Pozitivně na dítě působí, je-li výchova jednotná, zahrnující dostatek lásky, bezpečí a jistoty. Opakem této výchovy jsou nevhodné výchovné styly, do kterých lze zahrnout výchovu zavrhuující, zanedbávající, rozmazlující, příliš úzkostnou apod. Těmto stylům bude věnována větší pozornost v následující kapitole;
- funkce ekonomická – je spjata s finančním a materiálním zajištěním rodiny. Vliv na zabezpečení této funkce má zaměstnanost rodičů a jejich příjem. V případě, že rodina ekonomickou funkci není schopna zabezpečit sama, vstupuje do této role stát prostřednictvím dávek státní sociální podpory;
- biologická funkce – je důležitou funkcí pro zachování lidské společnosti. *„Demografický vývoj společnosti má též celou řadu sociálně – pedagogických souvislostí. Počet dětí, které využívají vzdělávací a výchovná zařízení, a jejich charakteristiky vytvářejí specifické požadavky na oblast institucionální výchovy a péče o volný čas dětí a mládeže“* (Kraus, Poláčková et al., 2001, s. 79);
- emoční funkce – je nezastupitelná pro rozvoj dítěte z hlediska poskytování citového zázemí, pocitu jistoty a lásky.

1.2 Nežádoucí působení rodiny na dítě

Pokud rodina nesplňuje výše uvedené funkce, lze hovořit o rodině nefunkční, což představuje hrozbu zejména pro správný vývoj dítěte. Za ohrožující faktory je možné považovat nevhodné rodinné prostředí, socioekonomické znevýhodnění, extrémy v podobě chudoby i blahobytu, maladaptivní chování členů rodiny, špatný výchovný styl, nevhodný nebo chybějící rodičovský vzor.

V § 884 Občanského zákoníku (2013–2015) je uvedeno, ... „*rodiče mají rozhodující úlohu ve výchově dítěte. Rodiče mají být všestranně příkladem svým dětem, zejména pokud se jedná o způsob života a chování v rodině*“. Mezi dětmi a rodiči probíhá vzájemná interakce. Rodiče jsou pro své děti **vzorem**, děti následně zrcadlí jejich chování, identifikují se s nimi. Matoušek (1997, s. 55) považuje nepřítomnost rodičovského vzoru při výchově dítěte za „*vážný hendikep*“, který může vést k deprivaci, ať již psychické či citové. Děti se od rodičů učí nápodobou, přebírají jejich postoje a hodnoty. Současně s tím se utváří také postoj ke způsobu trávení volného času. Zde je třeba podotknout, že ne vždy jsou rodiče vzorem pozitivním. Pokud se rodič například chová nezákonně, užívá návykové látky, nepracuje, je zde vysoká pravděpodobnost, že dítě převeze tyto hodnotové vzorce a v dospívání se začne chovat podobným způsobem (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 45).

Z hlediska funkčnosti rodiny má bezesporu význam **výchova**. Problematickými typy jsou zejména výchova nedostatečná čili zanedbávající, spojována často s problematikou syndromu CAN. Jde o syndrom týraného, zneužívaného a zanedbaného dítěte. Dalším typem je výchova nejednotná. Typickým příkladem je model „jeden rodič zakazuje, druhý to povolí“. Nejednotnost rodičů ve výchově vede nezřídka k manželským sporům a rozkolům v rodině. V souvislosti s výchovou je dalším klíčovým faktorem **výchovný styl**. Rodiče jsou při výchově dětí výrazně ovlivněni stylem používaným v jejich orientační rodině, tedy způsobem, jakým byli sami vychováváni. Každý z nich tak vkládá do výchovy svých dětí naučené vzorce chování. Z výše uvedeného je zřejmé, že v souvislosti s variabilitou výchovných stylů převzatých rodiči z orientačních rodin, nelze přesně stanovit jediný a zároveň funkční způsob pro výchovu dětí v rodině prokreační, tedy v té, co sami vytvořili. Specifické a zároveň nejvíce kontroverzní jsou z pohledu výchovy liberální a autoritativní výchovný styl. Ve svých krajních podobách představují riziko pro zdravý vývoj jedince. Typickým znakem pro liberální výchovu je absence pravidel, kdy rodiče spoléhají na to, že dítě nejlépe ví, co je pro něj dobré a dostává tak naprostou volnost v rozhodování. Děti nejsou zatíženy přílišnými zákazy a příkazy, ovšem i to může mít svá negativa. Dítě nemá nastavené hranice, má problém s autoritami. K prvním vážnějším konfliktům dochází zejména při nástupu do školy, kde je třeba dodržovat stanovená pravidla a plnit požadavky pedagoga. Opakem je autoritativní (autokratický) výchovný styl. Rodič je zde v dominantní pozici. Názor

dítěte není podporován. Dítě je soustavně vedeno k poslušnosti, panují zde zákazy a příkazy. V důsledku této výchovy se může dítě následně jevit jako úzkostné, nesamostatné, případně zlostné a agresivní. V souvislosti se zajištěním správného duševního i tělesného vývoje lze jako nejvhodnější označit styl demokratický. Potřeby dítěte jsou zde reflektovány, dítě se podílí na rozhodování, je podporován jeho úsudek, zároveň jsou mu však dány hranice, které respektuje (Lašek, Loudová, 2013).

Rizikové se pro naši společnost jeví **rodiny neúplné**, které jsou často společnostmi vnímány „jako sociální problém“ (Jandourek, 2001, s. 207). Na členy takovéto rodiny dopadá tlak nejen emoční, ale také ekonomický. Nižší příjmy těchto rodin značně ovlivňují jejich životní styl. Špatná ekonomická situace však nemusí být nutně pouze u rodin neúplných. Obecným problémem se v dnešní době stává například nezaměstnanost, nízké příjmy na hranici příjmové chudoby, a také zadluženost rodin, často způsobená nízkou finanční gramotností rodičů (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012, s. 232–233; Kraus et al., 2015, s. 131).

Z hlediska emoční a výchovné funkce rodiny, mohou představovat riziko také **dvoukariérové rodiny**, kdy se oba rodiče realizují ve svých zaměstnáních. Děti z takovýchto rodin bývají velmi dobře finančně zabezpečeny, což je mnohdy přirovnáváno k tzv. zpeněžování dětství. Z důvodu nedostatku času ovšem dochází u těchto dětí často k zanedbání výchovy ze strany rodičů. Zároveň jsou na ně kladeny vysoké nároky na školní výkon. Děti se následně ocitají pod velkým tlakem. Neschopnost tento tlak zvládat může v nezávažnějších případech dohnat dítě až k sebevraždě (Matoušek, 1997, s. 36; Možný, 1999, s. 158–170; Kraus et al., 2015, s. 50–51).

Podle míry plnění funkcí rodiny lze použít rozlišení Dunovského (1999, s. 28 in Kraus et al., 2015, s. 45):

- funkční rodina – plní svoje funkce, je schopna zajistit dítěti správný vývoj;
- problémová rodina – rodina stále plní většinu funkcí, vyskytující se problémy je schopna vyřešit sama, bez pomoci odborníků, ale bývá již pod dohledem Orgánu sociálně-právní ochrany dětí;

- dysfunkční rodina – v těchto rodinách dochází k vážnému narušení funkcí, rodiny již samy neumí problémy řešit, přicházejí zde na řadu odborníci, rodina je pod trvalým dohledem;
- afunkční rodina – neplní základní funkce, pro dítě se stává ohrožujícím faktorem, dítě strádá po stránce tělesné i duševní, v nejzávažnějších případech může být ohroženo i na životě. Z těchto důvodů je často jediným možným řešením odebrání dítěte z rodiny.

1.3 Dítě staršího školního věku v zajetí puberty

Ze sociologického hlediska jsou etapy života vnímány jako nepřetržitý proces socializace. Zásadní fází tohoto procesu je dětství, počínaje narozením a dovršením patnácti let. Dítě si v rodině buduje základy pro budoucí život. S tímto obdobím jsou spojeny procesy identifikace s nejbližšími lidmi, ale i proces osamostatňování, kdy rodina ztrácí dominantní postavení (Kraus et al., 2015, s. 58-59).

V publikacích zabývajících se jednotlivými etapami lidského života se lze setkat s různými definicemi. Starší školní věk vymezuje úsek od 11 do 15 let věku. Je spojován s nástupem dítěte na druhý stupeň základní školy. Pro tento životní úsek používají pedagogové, psychologové a sociologové pojmy **pubescence** a **adolescence**. Langmeier a Krejčíková (2006) pubescenci rozdělují na fázi prepuberty (od 11 do 13 let) a fázi vlastní puberty (od 13 do 15 let). Průcha, Walterová a Mareš (2001, s. 194) nazývají tato období prepubescencí a vlastní pubescencí. Říčan (2004), ač sám ve své knize popisuje období pubescence od 11 do 15 let a adolescence od 15 do 20-22 let, je si vědom, že stanovení přesné hranice přechodu mezi těmito dvěma obdobími je problematické, a ne všichni odborníci se shodují v jeho vymezení. Podle amerického vzoru je „*dospívání nazývané adolescence jako věk od 12 do 18, někdy také do 20 i 22 let*“ (Říčan, 2004, s. 170).

Autoři Smékal a Macek (2002, s. 115) považují za jeden z hlavních faktorů ovlivňujících začátek pubertálních změn (kromě výživy a zdravotního zabezpečení) socioekonomický status. Dále uvádějí, že dívky žijící v lepších podmínkách dospívají dříve, ovšem „*sou náchylnější k sociálně a zdravotně rizikovému chování*“ (tamtéž, s. 116). Dle výzkumu dívky v pubertě více vnímají tělesné změny, častěji se u nich

projevuje nespokojenost s tělesnou konstitucí, snižuje se sebehodnocení. Naopak chlapci percipují tělesné změny většinou pozitivně (Smékal, Macek eds., 2002).

Puberta je v mnoha ohledech náročným obdobím nejen pro dítě samotné, ale bývá zatěžkávací zkouškou i pro rodiče a okolí. Jedinec prochází složitým procesem hledání vlastní identity. Začíná více navazovat a prohlubovat vztahy s vrstevníky stejného i opačného pohlaví, projevuje se zde snaha odpoutat se od vlivu rodičů. Dochází u něj k mnoha změnám, zejména biologickým, ale také sociálním a psychickým. Součástí těchto změn je především emoční labilita, střídání nálad, zvýšená citlivost, nestálost, nepředvídatelnost reakcí, časté je také vznětlivé chování a výbušnost. V důsledku těchto změn je možné pozorovat kolísání ve školním hodnocení, únava a netečnost se střídá s nadměrnou aktivitou, dochází k poruchám spánku, mění se chuť k jídlu apod. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 147). Jelikož období puberty sebou nese ve vyšší míře i srovnávání se s ostatními, je poslední zmiňovaná změna související s jídlem velmi riziková z hlediska poruch příjmu potravy. Zejména dívky v tomto období podléhají kultu štíhlosti, což se může projevit negativním postojem k vlastnímu tělu.

Z hlediska dovedností a zájmů se u dětí, v důsledku rychlejšího rozvoje motorických schopností, začíná více projevovat zájem o sport a pohybové aktivity obecně. Ty jsou pro jedince důležité i z hlediska jeho sebehodnocení, které může být v souvislosti s probíhajícími psychickými změnami oslabené. Současně dochází k rozvoji výrazových a literárních dovedností. Tyto schopnosti vedou dítě k poznávání nových činností. Ke zvýšenému zájmu o sport se tak přidává i zájem o „*literární, hudební nebo výtvarnou tvorbu*“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 148-149). Pro vývoj osobnosti jsou dle Tůmy (2018, s. 44) důležité kolektivní sporty, kde se dítě učí kooperaci, ohleduplnosti a zároveň zde zažívá pocit zodpovědnosti. Dochází tak ke zvyšování sociálních kompetencí dítěte.

Na osobnost pubescentů mají nemalý vliv **vrstevnické skupiny**. V souvislosti, s již zmiňovaným osamostatňováním a odpoutáváním se od rodiny, děti stále více vyhledávají přítomnost kamarádů. Tůma (2018, s. 47) říká, že kamarádů mají mnohem více, pokud navštěvují zájmové aktivity. Pojmem vrstevnická skupina označujeme malou neformální skupinu, názorově a věkově blízkých osob. Formování jedince zde může probíhat ve dvou rovinách. První se ubírá směrem pozitivním. Je zde prostor pro

zábavu, zážitky, získávání nových zkušeností, seberozvoj apod. V této souvislosti (Tůma, 2018) považuje organizované aktivity jednoznačně za pozitivně působící vliv. Negativní dopady jsou spojovány s působením party, zejména v souvislosti s asociálním chováním. Matoušek a Matoušková (2011, s. 83) k tomuto uvádí, že ve vrstevnické skupině jsou vyšší nároky na **konformitu**, (přizpůsobení se převažujícím či dominantním názorům, požadavkům a normám skupiny či společnosti, v níž člověk žije) než v jakýchkoli jiných skupinách. Potřeba přijetí vrstevnickou skupinou bude mnohem silnější u dětí se špatným rodinným zázemím. Na tyto děti pak daleko více působí tlak skupiny a jejího vůdce.

Shrnutí

Ať již je nazýváno dítě staršího školního věku pubescentem či adolescentem, je více než zřejmé, že vliv rodiny je v tomto období stále velmi významným činitelem, i když se z něj dítě začíná pomalu vymaňovat. Jak dokazují výzkumy např. Saka (2000), Bocana (2012) a Krause (2015), obzvláště silný vliv mají zejména média a digitální technologie. Je zde také více patrné působení vrstevnických skupin a zároveň se zvyšuje možnost vzniku rizikového chování. Z tohoto hlediska je důležité, aby rodiče měli přehled o tom, jak tráví jejich dítě čas, ať již vymezený škole nebo volnému času. Zvláště v případech dysfunkčních a afunkčních rodin je ohrožen správný vývoj dítěte. V důsledku zanedbání výchovy může dojít k rozvoji poruch emocí a chování. Chování těchto dětí je nezdárka okolím vnímáno jako problém, který vyžaduje nikoli přijetí, ale spíše sankce a izolaci. Problematikou poruch chování a emocí, zkoumáním, výchovou a převýchovou dětí s těmito dispozicemi, se následně zabývá speciálně pedagogická disciplína – etopedie. Bez cílené podpory a včasné intervence je ohrožena nejen školní úspěšnost dítěte, ale i rozvoj jeho schopností a dovedností. Nemají-li rodiče zájem o vzdělání dítěte, potom nelze předpokládat, že budou věnovat pozornost způsobu trávení volného času a volnočasovým aktivitám. Z tohoto hlediska je přínosná práce sociálního pedagoga na školách. Sociální pedagog pomáhá řešit sociální situaci žáků a její negativní dopady na vzdělávání. V neposlední řadě je důležitým atributem jeho činnosti podpora zdravého životního stylu, a s tím spojené smysluplné trávení volného času (Kraus, 2008, s. 199).

2 Socioekonomický status jako faktor ovlivňující rodinu

„Špatná socioekonomická situace rodiny (nezaměstnanost jednoho či obou rodičů, chudoba, bydlení v periferních koloniích v naprosto nevyhovujících prostorových a hygienických podmínkách) může mít do jisté míry destruktivní vliv na vývoj osobnosti dítěte“ (Smékal, Macek eds., 2002, s. 197). Nedostatečné ekonomické zázemí nemusí nutně znamenat oslabení citové funkce rodiny, na dítě přesto více působí negativní aspekty spojené s tíživou rodinnou situací. Při dlouhodobém zanedbávání potřeb dítěte se prokazatelně zvyšuje riziko delikventního chování (tamtéž).

„Žádná společnost nezaručuje faktickou rovnost všem svým členům“ (Keller, 2004, s. 30). Autor shledává nerovnost zejména v postavení, moci a prestiži, které vedou následně k bohatství určitých vrstev. Jandourek (2001, s. 240) tuto nerovnost označuje pojmy „*strukturovaná nerovnost*“ nebo také „*sociální stratifikace*“. Stratifikaci lze v tomto kontextu vnímat jako rozvrstvení společnosti nejen na chudé a bohaté, ale i vzdělané a nevzdělané, zaměstnané a nezaměstnané. Za hlavní příčiny nerovnosti považuje Mareš (1999, s. 23) sociální status, sociální pozici a sociální roli. Ze sociálního statusu plynou pro jedince jistá práva a povinnosti, a s tím očekávané chování. S očekávaným chováním je spojena sociální role, což je do značné míry způsob chování, který se k danému statusu váže.

Sociální status vyjadřuje pozici neboli postavení jedince či rodiny ve společnosti. Status lze vymezit třemi způsoby, jako vrozený, připsaný a získaný. Vrozený status náleží jedinci od narození a je prakticky neměnný. Souvisí s pohlavím jedince, inteligencí, vzhledem apod. Připsaný status je často spojován s dědictvím, z čehož mohou plynout i jistá společenská zvýhodnění. O status získaný se zasloužil jedinec vlastním přičiněním, například dosažením vyššího vzdělání (Jandourek, 2001, s. 239).

V dnešní společnosti se status rodiny určuje podle sociálního postavení matky a otce. Ovšem nebylo tomu tak vždy. V dřívějších dobách se postavení rodiny odvíjelo zejména od statusu muže. Příčinou bylo, v hluboké minulosti zakořeněné, nerovné postavení mužů a žen ve společnosti. Muž byl živitel rodiny, zatímco ženě byla přisuzována role v domácnosti a mateřství. Žena i děti se tak stávaly závislými pouze na příjmech otce. Změnu bylo možné očekávat s razantním nástupem žen do zaměstnání v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století, avšak příjmy žen v té době

zdaleka nedosahovaly takové výše jako u mužů. Na stratifikační zařazení rodiny ve společnosti tedy neměl příjem ženy zásadní vliv. K výraznější změně došlo až v letech devadesátých. Vyšší vzdělání, uplatnění žen na vyšších pracovních pozicích a s tím spojené vyšší příjmy, umožnily některým ženám zajistit pro rodinu hlavní příjem a stát se živitelkou rodiny. Muži tak ztrácí pozici hlavního živitele, ženám již není přisuzována pouze role v domácnosti. Ženy jsou více emancipované, v důsledku toho se podstatně mění ráz rodiny, vznikají více dvoukariérová manželství (Giddens, 1999, s. 273; Možný, 1999, s. 81; Sak, 2000, s. 223; Matoušek, Matoušková, 2011, s. 39; Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012, s. 46-48).

Se statusem rodiny je často spojována rovnost šancí u dětí, a to zejména ve výši dosaženého vzdělání. Vliv socioekonomického statusu žáka na jeho znalosti dokazuje například sekundární analýza České školní inspekce z roku 2018. „*Krajem s celkově nejvyšším průměrným SES je Praha. Za ní následují kraje Středočeský, Plzeňský, Jihočeský a **Pardubický**. Naopak nejnižší SES pozorujeme v krajích Karlovarském, Ústeckém a Moravskoslezském. A vyššího skóre v testování skutečně dosahují ty regiony, kde je i vyšší socioekonomická úroveň*“ (Česká školní inspekce, 2019). Dle této analýzy patří Pardubický kraj ke krajům s vyšším SES. Získané údaje však nelze zobecnit. Důležité je, zaměřit se na konkrétní rodiny, které vykazují prvky sociálního či ekonomického znevýhodnění, a s těmi pracovat.

2.1 Výše příjmů

Výše příjmů je pokládána za hlavní indikátor ekonomického statusu. Mareš (1999, s. 27) považuje za zásadní formy nerovnosti „*nerovnost bohatství a příjmů*“. K nerovnosti příjmů nemalou měrou přispívají třídní rozdíly, přičemž pojem „*třída*“, zde charakterizuje určitou skupinu lidí, „*kteří mají obdobné ekonomické prostředky, což má velký vliv na jejich způsob života*“ (Giddens, 1999, s. 257). Vyšší třídu tvoří zaměstnavatelé, bankéři, manažeři, střední třídu například úředníci, zaměstnanci ve zdravotnictví a školství a manuálně pracující spadají do třídy dělnické.

Dle Duffkové, Urbana a Dubského (2008, s. 83), závisí výše příjmů především na následujících bodech. V první řadě je to odvětví, ve kterém člověk pracuje. Autoři

uvádějí jako odvětví s nejvyššími příjmy bankovníctví a peněžní sektor, dále IT technologie. Do odvětví s příjmy nejnižšími řadí ve své době zdravotnictví, školství, zemědělství a textilní průmysl. Jak vyplývá z analýzy vývoje příjmů a výdajů domácností v ČR v 1. pololetí 2019, zveřejněné na stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí, i v současné době dosahují nejvyšší nominální průměrné mzdy odvětví „peněžnictví a pojišťovnictví“ (61 658 Kč), v odvětví „informační a komunikační činnosti“ (58 554 Kč). Celorepublikový průměr (33 297 Kč) byl překročen rovněž v odvětvích „veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení“ (37 560 Kč), „těžba a dobývání“ (36 399 Kč) a „zdravotní a sociální péče“ (35 160 Kč). Nejnížší průměrná mzda byla v odvětvích „ubytování, stravování a pohostinství“ (19 536 Kč), „administrativní a podpůrné činnosti“ (22 183 Kč) a „ostatní činnosti“ (24 562 Kč) – tj. např. činnosti podnikatelských, zaměstnavatelských a profesních organizací a odborových svazů, opravy počítačů a komunikačních zařízení a výrobků pro osobní potřebu, praní a chemické čištění, kadeřnické, kosmetické činnosti, pohřební služby apod. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, [b.r.]).

Neméně důležitým ukazatelem je vykonávaná profese. Vyšší příjmy lze tedy předpokládat u člověka na manažerské pozici než u dělnických profesí. Do značné míry příjmy ovlivňuje také pohlaví pracovníka, kdy obecně ženy bývají uváděny jako osoby s nižšími příjmy. Dalším bodem je vzdělání, kdy očekáváme, že osoby s vyšším vzděláním dosahují i vyšších příjmů, což ovšem vždy nemusí být přímá úměra, kdy jako příklad bývá často uváděno školství. V neposlední řadě příjmy ovlivňuje region, ve kterém osoba pracuje (Duffková, Urban, Dubský, 2008, s. 83).

2.2 Bohatství versus chudoba

Socioekonomická situace některých rodin se pro její členy stává ohrožujícím faktorem. Výrazně větší riziko pro rodinu představuje chudoba. Chudoba je spojována především s materiálním nedostatkem, může však mít vliv i na absenci základních sociálních návyků. Výrazně také ovlivňuje psychiku a psychickou pohodu jednotlivých členů rodiny. Zejména u dětí se často dostavuje pocit studu, dochází nezřídka k vyloučení dětí ze společnosti vrstevníků. Důsledek společenského tlaku a snaha vyrovnat se kamarádům je u dětí mnohdy důvodem k trestným činům, zejména krádežím. Rizikem

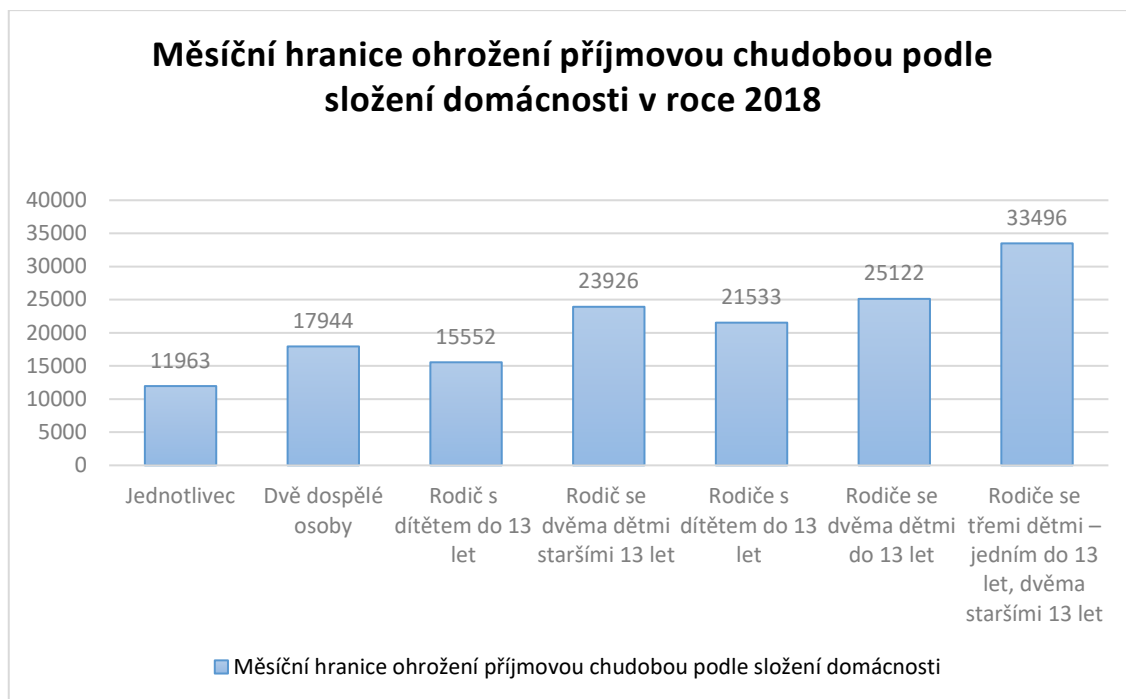
se ovšem pro děti stává i život v nadměrném blahobytu. Rodiče často kompenzují nedostatek času penězi. Děti pobírají neúměrné kapesné, „*což je situace, která může vést k dalším deviantním projevům jako je alkohol, drogy, patologické hráčství*“ (Kraus et al., 2015, s. 32). Mezi těmito dvěma skupinami dětí vznikají v důsledku ekonomické situace rodiny propastné rozdíly. S tím rovněž souvisí šikana. „*Oběťmi šikany se stávají děti, které se nemohou z daných důvodů účastnit různých akcí, odlišují se svým oblečením, vybavením*“ apod. (Kraus et al., 2015, s. 32).

V roce 2008 vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí studii, jejímž cílem je zhodnotit riziko chudoby a materiální deprivaci v České republice se zaměřením na děti. Dle této studie je příjmová chudoba způsobena především:

- *vyšším počtem nezaopatřených dětí v domácnosti;*
- *nízkou vzdělanostní úrovní domácnosti;*
- *neúplností rodiny;*
- *ekonomickou neaktivitou, nezaměstnaností* (Hora, Kofroň, Sirovátka, 2008, s. 14).

Autoři Hora, Kofroň, Sirovátka (2008) a Mareš (1999) se shodují v názoru, že čím více dětí v rodině je, tím větší je riziko chudoby s ohledem na větší ekonomické zatížení. Mareš (1999, s. 53) doslova uvádí, že „*chudoba dětí je spojována se statusem jejich rodiny, s její velikostí a s postavením dětí uvnitř rodiny*“. Další rizikovou skupinou bývají neúplné rodiny, což je obvykle matka samoživitelka.

Chudoba je stav, kdy příjem jednotlivce nebo domácnosti nedosahuje takové úrovně, která umožňuje důstojný život. „*Chudoba relativní je situace, kdy je jedinec v dané společnosti vnímán jako znevýhodněný svou příjmovou úrovní*“ (Jandourek, 2001, s. 103). Dalším pojmem spojovaným s chudobou je chudoba příjmová. Příjmy jednotlivců či rodin jsou výrazně pod hranicí průměrných příjmů v dané společnosti. Hranice příjmové chudoby se liší podle typu domácnosti. Data uveřejněná Českým statistickým úřadem (2019) jsou pro přehlednost zpracována v následujícím grafu vlastní konstrukce.

Graf č. 1: Měsíční hranice ohrožení příjmovou chudobou podle složení domácnosti v roce 2018
Zdroj dat: ČSÚ 2019

Životní úroveň rodiny je možné hodnotit také na základě míry materiální deprivace, vyjadřující pocit nedostatečného uspokojení potřeb domácnosti a jejích členů. O materiální deprivaci lze hovořit tehdy, pokud osoba nebo rodina nedosáhne z finančních důvodů alespoň na čtyři položky z níže uvedených:

- zaplatit neočekávaný výdaj ve výši několika tisíc korun;
- jíst maso každý druhý den;
- dostatečně vytápět byt;
- zaplatit ročně všem členům domácnosti alespoň týdenní dovolenou mimo domov;
- mít pračku;
- mít barevnou televizi;
- mít telefon;
- používat osobní automobil;
- hradit náklady spojené s bydlením, nájemné, platby za energie, půjčky (Horáková a kol., 2013).

Výzkumem problematiky chudoby a materiální deprivace se zabývali autoři Horáková, Jahoda, Kofroň, Sirovátka a Šimíková (2013). Z výsledků tohoto výzkumu je zřejmé, že zaplatit týdenní dovolenou jednou za rok si nemohlo v roce 2011 dovolit „42,0 % domácností. Celých 12 % osob v domácnostech si nemohlo dovolit jíst maso alespoň obden. Tyto položky indikující materiální deprivaci nabývají vysokých hodnot především u osob v domácnostech nezaměstnaných, neúplných domácnostech s dětmi, domácnostech se 3 a více dětmi“. Uhradit neočekávaný výdaj ve výši 9 100 Kč si nemohlo dovolit 40 % domácností, nejčastěji se tento problém týkal neúplných rodin (Horáková a kol., 2013).

Z tiskové zprávy Českého statistického úřadu z března roku 2019 vyplývá, že míra počtu materiálně deprivovaných domácností oproti předcházejícím rokům klesá, stále je však nemalé procento osob, které se s materiální deprivací potýkají. „K položkám nejvíce ovlivňujícím míru materiální deprivace patří neočekávaný výdaj ve výši 10 700 korun a nemožnost odjet na týdenní dovolenou z finančních důvodů, které se loni týkaly 23,7 % respektive 20,7 % osob“ (Český statistický úřad, 2019). K poklesu materiálně deprivovaných rodin v současné době přispívá nízká nezaměstnanost a růst ekonomiky obecně. Zároveň však mnoho rodin žije takzvaně na dluh. Za zdánlivým bohatstvím, v podobě movitých i nemovitých hmotných statků, se tak skrývají úvěry, bankovní a nebankovní půjčky. Někteří lidé nejsou schopni své závazky splácet, ocitají se v dluhové pasti, potažmo spadají do exekuce.

2.3 Mimořádná okamžitá pomoc (MOP) reflektující zájmy dítěte

Na výdaje související se školními a zájmovými aktivitami dítěte lze využít jednorázovou dávku pomoci. Lidem v hmotné nouzi může pomoci stát prostřednictvím MOP. Mimořádná okamžitá pomoc je vyplácena v případě, kdy se jednotlivec či rodina ocitnou v situacích, které je nutno bezodkladně řešit, avšak jejich majetkové a sociální podmínky toto neumožňují. Zákon stanoví celkem šest takových situací, přičemž jednou z nich je také „nedostatek prostředků k uhrazení odůvodněných nákladů vznikajících v souvislosti se vzděláním nebo se zájmovou činností nezaopatřených dětí a na zajištění nezbytných činností souvisejících se sociálně-právní ochranou dětí. Dávku lze poskytnout až do výše těchto výdajů, maximálně však v průběhu kalendářního roku do

výše 10násobku částky životního minima jednotlivce, tj. až do částky 34 100 Kč“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí, [b.r.]).

Přidělování dávek se řídí danými pravidly, vždy je nutné přihlížet k aktuálním okolnostem a k jednotlivým případům mít osobitý přístup. Při posuzování dávky pro nezaopatřené dítě na zájmovou činnost je třeba brát v potaz, zda tento typ činnosti ovlivní způsob života dítěte, například zda:

- má vliv na zapojení dítěte do kolektivu;
- zda následkem neúčasti na aktivitách nebude dítě vyloučeno z okruhu jeho spolužáků;
- zda vybrané aktivity přispívají k celkovému rozvoji osobnosti dítěte, jeho zájmů a schopností a zvyšují kvalitu trávení volného času dítěte, s přihlédnutím k možnostem nabízených aktivit v rámci regionu (Veřejný ochránce práv, [b.r.]).

Úřad práce může žadateli podle jeho majetkové situace přiznat pouze část nákladů, případně uhradit nejlevnější variantu, např. použitou z bazaru, v případě, že tato věc je funkční a slouží ke svému účelu.

Dle Tiskové zprávy 2019, zveřejněné na stránkách Ombudsman veřejný ochránce práv, *„řada rodičů-samoživitelů a nemajetných rodin o této možnosti neví“ (Veřejný ochránce práv, [b.r.]). Bereme-li však v úvahu prevalenci rizikového chování u dětí z rodin s nízkým SES (Matoušek, Matoušková, 2011), je podpora v takovýchto případech víc než žádoucí. Ombudsmanka Anna Šabatová dodává: „Nelze problém stavět tak, že když rodiče nemají peníze, musí dítě zapomenout na veškeré aktivity, jako jsou např. kroužky, škola v přírodě apod. Stát prostřednictvím mimořádné okamžité pomoci napomáhá tomu, aby dítě nebylo vyloučeno z kolektivu vrstevníků, aby mu nebyly odepřeny aktivity, které rozvíjejí jeho osobnost, schopnosti a zájmy“ (Veřejný ochránce práv, [b.r.]).*

2.4 Zaměstnanost, nezaměstnanost

Práce má v životě člověka nezbytný význam, a to nejen z hlediska existenčního. *„Práci ukazujeme dětem, které teprve vychováváme, platné hodnoty. Nabízíme jim možnost ztotožnění, nápodoby a osobního příkladu“* (Buchtová a kol., 2002, s. 75).

Podíváme-li se na zaměstnanost a nezaměstnanost z hlediska rodiny, nezaměstnanost je jednoznačně jedním z rizikových faktorů, který negativně ovlivňuje socioekonomický status rodiny. Za nezaměstnaného považujeme člověka bez práce, čímž je dle Giddense (1999) myšleno *„placené zaměstnání“*. Není pochyb o tom, že ztráta zaměstnání je nemalým zásahem nejen do života jednotlivců, ale i celých rodin. Jak uvádí Buchtová a kol. (2002), ztráta zaměstnání může být pro některé lidi *„traumatizujícím existenciálním zážitkem“*. Pomineme-li dopady sociální a psychické, dochází v důsledku dlouhodobé ztráty zaměstnání rovněž ke značnému omezení finančních zdrojů, *„vzniká osobní i rodinná ekonomická nejistota“* (Buchtová a kol., 2002, s. 76).

Nezaměstnanost v rodině může nejen narušit vztahy mezi jejími členy, ale současně omezit i sociální kontakty. Nezřídká dochází u členů rodiny k pocitu méněcennosti. V případě dětí jde zejména o uvědomování si rozdílů mezi kamarády. Ti mají například lepší oblečení, telefon, jezdí s rodiči na dovolené apod. Vyčerpá-li rodina finanční zdroje, začíná nutně omezovat výdaje, a to nejen na úrovni služeb a potřeb souvisejících s domácností, ale také s potřebami a zájmy dítěte (Mátel a Hardy, 2013, s. 106). Pro dítě to může znamenat kromě jiného i omezení volnočasových aktivit, jak organizovaných, tak neorganizovaných. Na rodičích je, aby hledali možnosti, jakým způsobem potřeby dětí zabezpečit. Pokud rodina splňuje státem dané podmínky, je jedním z možných řešení využití jednorázových příspěvků viz kapitola 2.3.

Podle dat uveřejňovaných pravidelně Úřadem práce ČR, došlo v lednu roku 2020 k mírnému nárůstu nezaměstnaných. Oproti výsledkům z roku 2019, kdy k 30. 11. 2019 byla nezaměstnanost v Pardubickém kraji 1,8 %, podíl nezaměstnaných vzrostl k 31. 1. 2020 na 2,4 %. V evidenci úřadu práce jsou *„nejčastěji klienti s nízkou kvalifikací, se základním, nedokončeným a středním odborným vzděláním, s výučním listem či středním vzděláním s maturitou“* (Úřad práce, [b.r.]).

Z následujícího srovnání nezaměstnanosti v ČR je zřejmé, že Pardubický kraj patří ke krajům s nejnižší nezaměstnaností. Lze usuzovat, že nezaměstnanost rodičů nebude mít na výběr volnočasových aktivit u většiny dětí v tomto kraji zásadní vliv.

**PODÍL NEZAMĚŠTNANÝCH OSOB (PNO) NA POČTU OBYVATEL
v krajích České republiky k 31. 1. 2020**

Obrázek č. 1 Nezaměstnanost v ČR

Zdroj dat: Úřad práce ČR

Negativní dopady nezaměstnanosti na rodinu jsou zřejmé. Ovšem i zaměstnanost přináší do života rodin jistá úskalí. Jak uvádí autoři Trapková a Chvála (2009, s. 94), zaměstnanost rodičů nemusí být vždy pozitivním ukazatelem spokojenosti rodiny. Z důvodu finančního zabezpečení a vyšší pozici na žebříčku socioekonomického statusu, tráví někteří rodiče v práci neúměrný čas. Autoři doslova říkají, že „*slušnou životní úroveň platíme tím, že se naše domovy vyprazdňují, až přestávají být domovem. Vážné symptomy dětí ukazují na kritický nedostatek času pro synchronizaci s rodiči, bez které nemůže dítě plnohodnotně dozrát*“ (tamtéž).

2.5 Vliv dosaženého vzdělání rodičů na životní úroveň rodiny

Vzdělanostní úroveň je pokládána za jeden z důležitých předpokladů vývoje společnosti. Sak ve svém příspěvku v Socialii doslova říká: „*Jaké jsou důsledky nízkého kulturního vzdělanostního kapitálu ilustruje pozice romského etnika v naší společnosti. Hodnota vzdělání a význam vzdělání jako trvalé a významné součásti života a životního způsobu silně koreluje nejen s dosaženou úrovní vzdělání samotného jedince, ale i s dosaženou vzdělanostní úrovní rodičů. Pozoruhodné je, že empirické výsledky ukazují dokonce silnější vliv vysokoškolského vzdělání matky než otce*“ (Sak, 2007, s. 14-15).

Výše dosaženého vzdělání rodičů patří mezi významné ukazatele životní úrovně rodiny. Výrazně ovlivňuje její životní styl i preferované aktivity ve volném čase. Žumárová říká, že „*aktivní trávení volného času dětí je významně závislé na iniciativě, informovanosti a možnostech jejich rodičů. To souvisí především se vzdělanostní úrovní a socioekonomickými podmínkami rodiny*“ (Žumárová in Kraus et al., 2015, s. 149).

Z šetření Krause et al. (2015) vyplývá, že osoby s nižším vzděláním mají častěji zkušenost s nezaměstnaností, což potvrzují i údaje Úřadu práce ČR viz výše. Dosažená úroveň vzdělání rodičů (dle Saka, 2007, je to zejména vzdělání matky) ovlivňuje nejen samotné vzdělání dítěte, ale má vliv i na způsob trávení volného času. Čím vyšší je vzdělání rodičů, tím více rodiny tráví čas sportovními aktivitami (Kraus et al., 2015). Lze tedy předpokládat, že se tímto směrem ubírá i výběr dětských organizovaných aktivit.

Shrnutí

Z přecházející části práce je zřejmé, že SES úzce souvisí s mnoha faktory. Vždy je potřeba přihlédnout k aktuální situaci. Vyšší vzdělání a příjem jednotlivce nemusí zaručit dostatečné finanční zajištění rodiny, zvláště pokud je zde více nezaopatřených dětí. Není možné podcenit ani dopady dlouhodobé nezaměstnanosti, zejména ztrácí-li jedinec pracovní a sociální návyky. Hodnotové vzorce dítěte dostávají značné trhliny. V České republice je fungující systém státní sociální podpory, ovšem nelze tyto dávky považovat za hlavní příjem, případně dávky zneužívat. Důležitá je vlastní iniciativa

jedince. Nezpochybnitelným faktem zůstává jednoznačně pozitivní působení vyššího statusu rodiny na vzdělání dítěte. S tím souvisí jeho šance na sebeuplatnění v dospělosti. Vzdělání a zaměstnání rodičů determinuje do jisté míry způsob jejich chování, významně působí na volbu výchovného stylu a způsob, jakým rodina žije. Tyto aspekty mají prokazatelný vliv i na vývoj osobnosti dítěte.

3 Vymezení termínu volný čas

Stejně, jako se liší pohledy na rodinu, lze z různých úhlů pohledu nahlížet i na problematiku volného času. Duffková, Urban a Dubský (2008, s. 149) uvádějí dvě úvahy o volném čase:

- *vztah jednotlivce a společnosti (individuálního a společenského) ve volném čase;*
- *vztah práce a ne práce.*

Způsob trávení volného času jednotlivců, potažmo rodin, je nemalou měrou ovlivněn typem společnosti a jejími hodnotami. S tím souvisí instituce a „*mechanismy spojené s naplňováním volného času*“ (Sak, 2000, s. 131).

Volný čas dětí školního věku je spojován především se zábavou, regenerací a s aktivitami souvisejícími s dobrovolným vzděláváním (Hofbauer, 1992, s. 8). Do volného času tak nelze zařadit vyučování, činnosti spojené se sebeobsluhou či provozem rodiny. Za tři nejdůležitější funkce volného času považuje Sak (2000, s. 132) funkci „*relaxační, rekreační a rozvojovou*“.

Z pedagogického hlediska je volný čas dětí rozdělen na organizovaný a neorganizovaný. Organizovaný je pedagogicky ovlivňován prostřednictvím různých zájmových organizací. Pávková a kol. (2001, s. 15) považuje „*pedagogické ovlivňování*“ za charakteristický rys volného času. Míra ovlivňování závisí nejen na věku dítěte, ale do značné míry také na rodinném prostředí. Neorganizovaný volný čas tráví děti spontánně, dle svého uvážení, případně jsou ovlivněni rodiči nebo kamarády. Jak již bylo zmíněno, výzkumy ukazují, že aktivity v neorganizovaném volném čase dětí a mládeže jsou v dnešní době spojeny převážně s moderními technologiemi. Děti

tráví více času na internetu a sociálních sítích a méně například čtením knih či pohybem (Bocan a kol., 2012; Kraus et al., 2015).

Organizovaný volný čas je součástí neformálního vzdělávání. Výchovně vzdělávací aktivity mimo vyučování jsou spojovány především s činnostmi různých zájmových organizací, středisek volného času apod. Podmínkou tohoto vzdělávání je zejména nenásilné působení, atraktivita činnosti a dobrovolnost. Klíčovou úlohu zde sehrává vychovatel, trenér, pedagog volného času. Dobrý vztah dítěte s vychovatelem je základem úspěchu. Mnohdy může dítěti částečně suplovat nefunkční rodinu (Hofbauer, 2004, Pávková, 2001, Tůma, 2018).

3.1 Volnočasové aktivity

Volnočasové aktivity lze členit dle míry organizovanosti výchovného působení na zájmovou činnost příležitostnou a zájmovou činnost pravidelnou. Příležitostné činnosti jsou jednorázové, časově omezené akce, např. besedy, exkurze, soutěže, zájezdy, příměstské tábory. Aby bylo možné hovořit o zájmové pravidelné činnosti, je třeba, aby byla aktivita vykonávána permanentně, zpravidla jednou až dvakrát týdně, v průběhu celého školního roku. Zájmová činnost dětí má zásadní vliv na způsob a kvalitu trávení jejich volného času. Zahrnuje široké spektrum činností. Do těchto činností spadá působení zájmových útvarů, jako jsou kroužky a kluby, umělecké soubory, sportovní družstva apod. (Pávková a kol. 2001, s. 104; Hofbauer, 2004, s. 21; Žumárová in: Kraus et al., 2015, s. 150).

Zájmové činnosti dělí Pávková a kol. (2001) dle obsahu na:

- společenskovední – tento typ činnosti souvisí zejména s poznáváním historie a národních tradic, zabývá se také studiem jazyků;
- pracovně-technické – zde se děti zdokonalují převážně v technických oborech, procvičují manuální zručnost;
- přírodovědné – zde se děti učí vztahu k přírodě, ke zvířatům, může jít o specifické činnosti, např. rybaření, včelařství apod.;
- esteticko-výchovné – jsou zaměřeny na krásno. Jsou to především činnosti výtvarné, hudební, recitační a taneční;

- tělovýchovné a sportovní – zde je zaměření především na tělesnou zdatnost a výkon. Zahrnují různé druhy sportovních aktivit, např. fotbal, hokej, plavání, bruslení, atletiku, turistiku apod.

Dle výzkumů patří k nejvíce preferovaným činnostem aktivity zaměřené na sport. Zvláště s rostoucím rozvojem moderních technologií, a s tím souvisejícím omezením pohybu v čase neorganizovaném, lze tuto skutečnost chápat jako pozitivní (Bocan a kol., 2012, Kraus et al., 2015). Sport působí na jedince mnohostranně, rozvíjí tělesné, duševní i sociální schopnosti a dovednosti. Podaří-li se vybrat dítěti sport, který ho bude bavit a naplňovat, je velká pravděpodobnost, že se stane součástí jeho životního stylu i v dospělosti.

3.2 Organizované volnočasové aktivity z pohledu výchovy, prostředí a rodiny

Na organizované aktivity lze nahlížet jako na preventivní výchovný prostředek v rukou státu. K funkcím výchovy ve volném čase patří nejen funkce vzdělávací, zdravotní a sociální, ale také preventivní. Touto funkcí se rozumí snaha o zabránění vzniku rizikového chování, které zahrnuje agresivitu, šikanu, krádeže, vandalismus, užívání návykových látek apod., a v jehož důsledku dochází nejen k narušení sociálních vazeb a možným zdravotním komplikacím jedince samotného, ale může se jednat i o situace, kdy jedinec svým chováním ohrožuje okolí. Pro společnost je vždy výhodnější takovému chování předcházet než ho složitě napravovat (Smékal, Macek eds., 2002, s. 194; Tůma, 2018, s. 19-21; Sekot, 2019, s. 54-55). Sociální funkce spočívá v navazování nových vztahů, setkávání se s osobami stejných zájmů, rozvíjení komunikačních dovedností. Tůma (2018) říká, že zařízení, potažmo vychovatel může mnohdy stírat rozdíly mezi dětmi tím, že bude všem dětem věnovat stejnou pozornost. *„Do určité míry lze takto pomoci dětem z problematického prostředí“* (tamtéž).

V souvislosti s nárůstem sociálních deviací je důležitá výchova k optimálnímu využívání volného času. Kraus doslova říká, že *„výchova ve volném čase může uspět tím více, čím větší bude nabídka zájmových aktivit, a to co nejširšímu okruhu dětí a mládeže“*. To je ovšem nemalou měrou ovlivněno nabídkou organizací, které provozují zájmové aktivity, a dále pak finančními možnostmi rodičů (Kraus, Poláčková et al.,

2001, s. 51). Na způsobu trávení volného času má vliv také lokalita, ve které rodina žije. Děti vyrůstající ve městech mají daleko snazší přístup k organizovaným volnočasovým aktivitám. Je zde větší výběr volnočasových organizací, zájmových kroužků a oddílů, než je tomu na vesnici. Ovšem je nutné přihlídnout k tomu, zda se nejedná takzvaně o vyloučenou lokalitu.

Darák ve svém příspěvku *Volný čas a rozvoj smysluplných zájmů romských žáků* v *Sociálii* 2002 (s. 48-49) analyzuje výsledky výzkumu realizovaného v Prešovském a Košickém kraji. Výzkum volnočasových aktivit romských dětí ukazuje, že 42,6 % romských žáků, ať již z důvodu sociálních nebo ekonomických, tráví svůj volný čas neorganizovaně, ve společnosti vlastní komunity. To může následně vést k nežádoucímu chování, například ke kouření, pití alkoholických nápojů, záškoláctví, ale i ke kriminální činnosti. Organizované aktivity tak vnímá autor jako nástroj socializace a integrace romských dětí do společnosti.

Dětství a mládí jsou dle Saka (2000, s. 133) období, kdy má člověk zájem o mnoho aktivit současně. V tomto období je proto více než důležitý přístup rodičů k volnému času obecně, jejich pomoc s výběrem vhodných aktivit a zájmů, kterým se bude dítě věnovat, ale i podpora a důslednost ve zdokonalování se v konkrétní zájmové činnosti. Z výzkumného projektu „Klíče pro život“ (Bocan a kol., 2012, s. 14) je zřejmé, že výběr volnočasových aktivit ovlivňují rodiče nejvíce do devátého roku dítěte. Od třináctého roku dítěte již vliv rodičů na výběr aktivit nemá zásadní vliv. Je to způsobeno zejména osamostatňováním se dětí. Túma (2018, s. 36) k tomu dodává, že v tomto věku již děti nechtějí navštěvovat organizované aktivity, opouštějí kroužky a preferují spíše volný čas trávený s kamarády.

Aby organizované volnočasové aktivity plnily svůj účel, je pro děti důležitý nejen výběr vhodných aktivit, ale také jejich množství a frekvence. Přemíra těchto aktivit nemusí být vždy prospěšná. Dítě se sice nenudí, zároveň se však může cítit unavené, vyčerpané a nesoustředěné, nemá dostatek času na sebe ani vrstevníky a „zájem o organizovanou činnost opadá“ (Bocan a kol., 2012, s. 52; Sekot, 2019).

3.3 Organizace pro volný čas

Bocan a kol. (2012) uvádí pět typů organizací nabízejících organizované volnočasové aktivity:

- nestátní neziskové organizace dětí a mládeže – do této skupiny patří skauti, pionýři, táborníci, woodcrafteri apod.;
- sportovní oddíly – zaměřené na výkon, např. fotbalisté;
- školská zařízení pro zájmové vzdělávání jako souhrnný název pro školní kluby a školní družiny, střediska volného času zahrnující např. domy dětí a mládeže;
- kroužky na školách;
- komerční subjekty.

Důležitou součástí volného času je také zájmové vzdělávání, které poskytují Základní umělecké školy. Dětem nabízí zejména umělecky zaměřené kroužky. Mezi jinými jsou to obory hudební, pohybové a dramatické (Pávková a kol., 2001, s. 46).

Nestátní neziskové organizace se liší svým zaměřením a obsahem činnosti. Mezi nejznámější sdružení patří Junák a Pionýr. Tyto organizace patří spolu s Asociací křesťanských sdružení mládeže, Asociací turistických oddílů mládeže, Českou tábornickou unií, Folklorním sdružením České republiky, Národním informačním centrem mládeže a YMCA v České republice, mezi zakládající členy České rady dětí a mládeže. Rada vznikla v roce 1998 a sdružuje okolo sta organizací. Mezi jinými například Český červený kříž nebo Svaz dobrovolných hasičů (Tůma, 2018, s. 75-76).

Junák – český skaut, z. s. (zapsaný spolek) je součástí celosvětového skautského hnutí. Zakladatelem tohoto hnutí u nás byl Antonín Benjamin Svojsík. První zmínka pochází z roku 1911. O rok později vyšel spis *Základy junáctví*. Organizace prošla mnoha změnami, několikrát byla její činnost přerušena, byl změněn též původní název Junák – český svaz skautů a skautek ČR. Náplň činnosti však zůstává, je zaměřena zejména na pohyb v přírodě a osvojování si dovedností s tím spojených. Důraz je zároveň kladen na sociální aspekty, pomoc druhým, rozvážnost a střídmost (Tůma, 2018, s. 75-76).

Pionýr vznikl v roce 1990 a navazuje na činnost Pionýrské organizace SSM. Pro členy nabízí široké spektrum aktivit orientovaných na sport, zpěv, hry, turistiku apod. Učí děti

spolupráci, převzetí zodpovědnosti za svá rozhodnutí, navazují se zde nová přátelství. Organizace klade důraz na výchovu, otevřenost a rozmanitost. Mimo pravidelných oddílových schůzek v klubovnách, pořádá Pionýr také letní pionýrské tábory. V Pardubickém kraji působí devět Pionýrských skupin (Pionýr, 2019).

U organizovaných aktivit komerčními subjekty jde dle Tůmy (2018, s. 96) mnohdy více o finanční prospěch než o samotnou práci s dítětem. Zároveň zmiňuje, že ne vždy je člověk působící v pozici vedoucího dostatečně odborně připraven.

Školská zařízení pro zájmové vzdělávání nabízí široké spektrum činností, od sportovních, hudebních, výtvarných, nabízejí také počítačové kroužky a výuku cizích jazyků. V evidenci škol a školských zařízení Pardubického kraje je zapsáno dvanáct domů dětí a mládeže a pět středisek volného času. Převážně působí ve větších městech, jako jsou např. Pardubice, Chrudim, Přelouč, Hlinsko apod. Menší města a obce pak nabízejí kroužky organizované základní školu (Školský portál Pardubického kraje, 2019).

Shrnutí

Volný čas je nezbytnou součástí života každého jedince. Jde o čas zábavy, rekreace, odpočinku, ale také čas spojený se zájmovou činností. Významným tématem je volný čas dětí. V Pardubickém kraji je v současnosti velký výběr zájmových kroužků, klubů a organizací. Konkrétní aktivitu lze vybrat s přihlédnutím k věku dítěte, jeho zájmům a také možnostem rodiny. Je ovšem nezbytné konstatovat, že většinu aktivit nabízí spíše města a větší obce. Děti z menších obcí tak musí za aktivitami dojíždět, což může být zvláště u mladších dětí problematické. Významnou úlohu při výběru aktivit sehrává rodina. Pokud zde nejsou dostatečně reflektovány zájmy dítěte, ať již jde o zanedbávání výchovy, či naopak nadměrné přetěžování dítěte aktivitami, může zde důležitou roli sehrát sociální pedagog. Jeho činností je nejen „*funkce integrační*“, týkající se osob, potřebujících odbornou pomoc a podporu, nacházejících se v krizových situacích, ale také „*funkce rozvojová*“, jejíž součástí je zajištění žádoucího rozvoje osobnosti ve smyslu zdravého životního stylu a smysluplného naplnění volného času (Kraus, 2008, s. 199).

4 Empirická část

Výzkumy ukazují, že SES rodiny souvisí s možnostmi dítěte nejen ve vztahu k lepšímu vzdělání, ale koreluje i se způsobem trávení volného času. Úvodní část práce popisuje faktory, které výrazným způsobem šance dětí ovlivňují, komparuje zjištění několika autorů zabývajících se výzkumy volného času. Zmiňuje negativní dopady škodlivých vlivů souvisejících se způsoby trávení volného času a možným rizikovým chováním dětí. Teoretická část práce poskytla významné podněty ke stanovení výzkumného problému, cílů a hypotéz této práce.

4.1 Výzkumný problém, cíle a hypotézy

Výzkumný problém

Výzkumný problém byl stanoven takto: Jaký je podíl organizovaných aktivit ve volném čase u dětí z rodin s vyšším SES a dětí z rodin s nižším SES?

Cíle výzkumu

Cílem práce je zjistit a porovnat, na jaké oblasti jsou zaměřeny organizované aktivity dítěte, kolik druhů aktivit dítě má a jaká je jejich frekvence v závislosti na SES rodiny. Dílčím cílem je zjistit důvod, proč některé děti žádné organizované aktivity nenavštěvují.

Hlavní otázka

1) Je rozdíl v množství organizovaných aktivit u dětí v závislosti na SES rodiny?

Dílčí otázky

2) Má vzdělání rodičů vliv na rozmanitost organizovaných aktivit dětí?

3) Má příjem rodiny vliv na četnost organizovaných aktivit dětí?

Ústřední hypotéza

H1 Organizované aktivity navštěvují děti z rodin s vyšším SES více než děti z rodin s nižším SES.

Dílčí hypotézy

H2 Děti z rodin s vyšším vzděláním matky mají širší spektrum zaměření kroužků než děti z rodin s nižším vzděláním matky.

H3 Děti z rodin s nižšími příjmy mají týdně nižší frekvenci aktivit než děti z rodin s vyššími příjmy.

4.2 Použitá metoda a výzkumná technika

Gavora (2000) považuje za nejvhodnější metodu k získávání velkého množství dat a odpovědí metodu dotazníkového šetření. Takto lze získat data v relativně krátkém čase. Rizika této metody spatřuje autor převážně ve špatné konstrukci dotazníku, chybných otázkách netýkajících se výzkumu a s tím také souvisejícím nesprávným vyhodnocením dat. Při sestavování dotazníku a formulaci otázek se očekává bližší vhléd do zkoumaného problému. Otázky je třeba stylizovat s ohledem na věk a schopnosti respondentů.

Pro tuto práci byl k získání dat zvolen kvantitativní výzkum za pomoci nestandardizovaného dotazníku vlastní konstrukce. Dotazník byl určen rodičům dětí z druhého stupně ZŠ, žijících v Pardubickém kraji. Obsahoval celkem 20 otázek, použity byly otázky uzavřené, polootevřené a škálovací. V úvodu byli respondenti seznámeni s důvodem výzkumu, ujištěni o anonymitě a nechybělo zde ani poděkování za vyplnění dotazníku. První část dotazníku zjišťovala informace o dětech a rodinném zázemí. Následující část byla zaměřena na SES rodiny, vzdělání, zaměstnání a příjmy rodičů. Třetí část dotazníku zjišťovala množství a druhy organizovaných aktivit a všeobecné povědomí o dávce MOP (Mimořádná okamžitá pomoc).

Původní záměr, koncipovat jeden dotazník pro všechny děti v rodině, které navštěvují druhý stupeň ZŠ, se ukázal jako nerealizovatelný, z důvodu velkého množství tzv. doplněných (nevlastních) rodin. Nebylo by zde možné zakomponovat údaje o matce a otci ke každému dítěti. Proto bylo stanoveno kritérium jednoho dítěte a to, pokud je v rodině více dětí na druhém stupni, měli rodiče vybrat to nejstarší, případně vyplnit více dotazníků. Podnětem pro toto kritérium je tvrzení Tůmy (2018), který říká, že děti od 13 let již nechtějí trávit tolik času organizovanými aktivitami (viz výše). Lze tedy

očekávat, že bude i v tomto výzkumu více dětí, které tráví čas neorganizovaně, starší třinácti let.

K validitě dotazníku použitého v této práci přispívají výzkumy, které byly v oblasti SES rodiny ve vztahu k dětem již provedeny. Validita spočívá ve schopnosti nástroje měřit, co má. Úroveň reliability se zvyšuje s vyšším počtem otázek vztahujících se k jednomu problému (Gavora, 2000).

Předvýzkum

Předvýzkum byl uskutečněn v listopadu 2019. Dotazník vyplňovali rodiče dětí z tanečního kroužku. Otázky byly srozumitelné, vyplnění probíhalo bez potíží, dotazníky zůstaly ponechány v původním znění.

4.3 Sběr dat a výzkumný soubor

Sběr dat probíhal od prosince 2019 do března roku 2020. Výběr respondentů byl realizován pomocí metody sněhové koule. „Metoda sněhové koule je určena k získávání nových případů na základě procesu postupného nominování dalších osob již známými případy. Vlastní proces výběru začíná u jednoho nebo více jedinců, o nichž se ví, že splňují daná kritéria“ (Miovský, 2003, s. 19). K zajištění co nejširšího spektra měřítek výzkumu bylo na začátku osloveno 25 rodičů z různých sociálních vrstev, kteří splňovali hlavní kritéria. Ti byli požádáni o vyplnění dotazníku a zprostředkování dotazníků dalším respondentům. Dále byly o distribuci požádány tři pracovnice Úřadu práce. K dispozici měli respondenti dotazník v tištěné a e-mailové podobě. Celkem bylo vráceno 137 dotazníků. 9 dotazníků bylo vyřazeno pro neúplnost, či nesprávné vyplnění. Jednalo se především o nízký věk dítěte, neodpovídající druhému stupni ZŠ a nevyplněné údaje o matce ani otci. Celkem bylo vyhodnoceno 128 dotazníků. Data byla zapsána pomocí kódů do matice dat vytvořené v programu MS Excel, následně zpracována a prezentována v tabulkách a grafech viz kapitola 4.4.

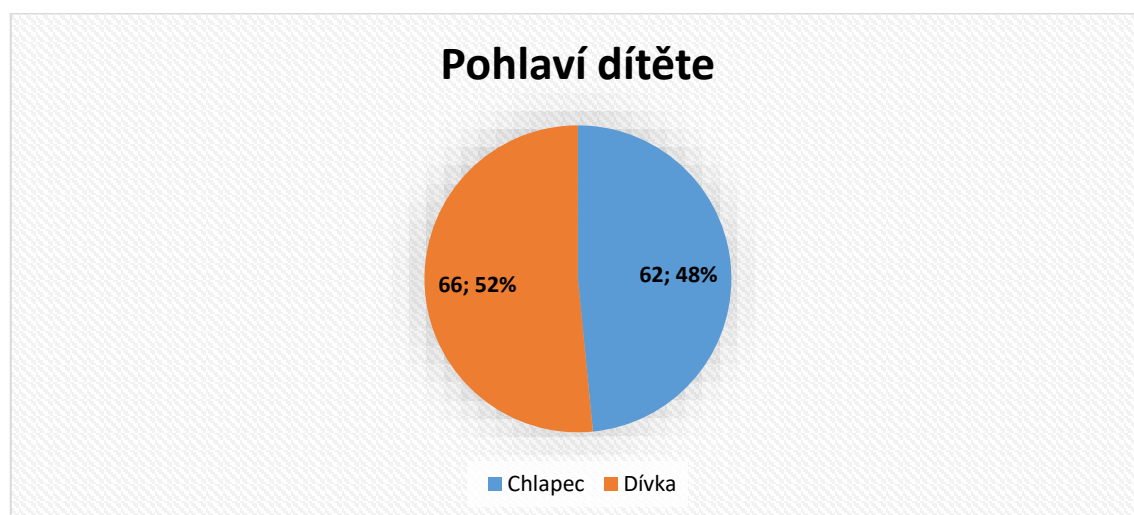
Přestože byly některé dotazníky vyřazeny z důvodu nízkého věku dítěte (9 let), poskytují podnětné informace pro práci sociálního pedagoga. Zejména v případě respondentek samoživitelek, se základním vzděláním, je spolupráce s odborníky více než žádoucí. Jejich příjmy nedosahují 15 000,- Kč, otec není znám nebo se o dítě (děti)

nezajímá. Respondentky uvádějí, že využívají pro děti dávky MOP. Pomocí této dávky mohou jejich děti navštěvovat aspoň jednu organizovanou volnočasovou aktivitu týdně.

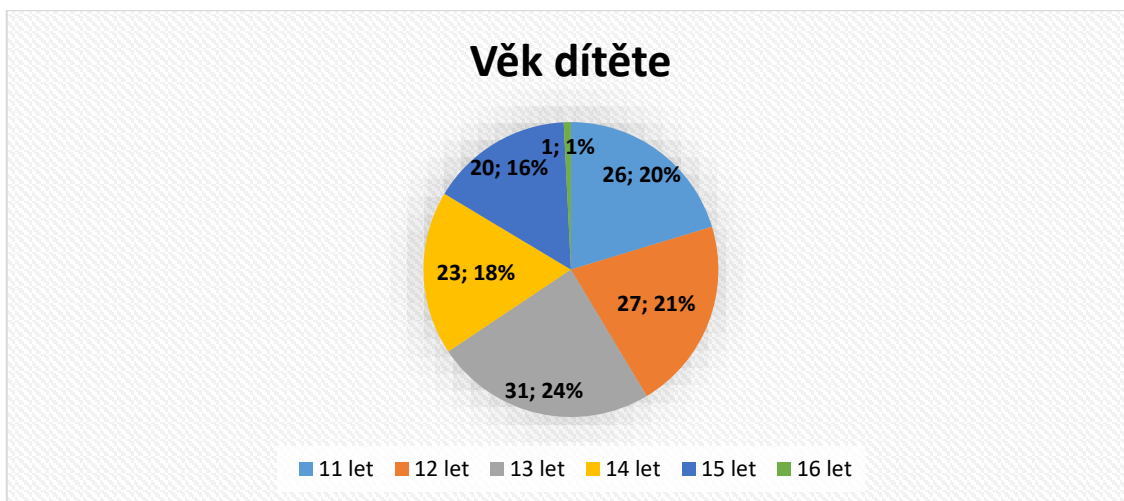
4.4 Vyhodnocení dotazníků

V následující části práce jsou vyhodnoceny výsledky parciálních položek z dotazníku.

V otázce č. 1 uváděli rodiče, zda je dítě navštěvující druhý stupeň ZŠ dívka nebo chlapec. Otázku č. 2 lze označit za kontrolní, jelikož ověřovala, zda věk koresponduje s věkem dítěte staršího školního věku, tj. 11–15 (16) let. V případě nižšího věku dítěte byly dotazníky vyřazeny. Výsledky znázorňují následující dva grafy, č. 2 a 3.

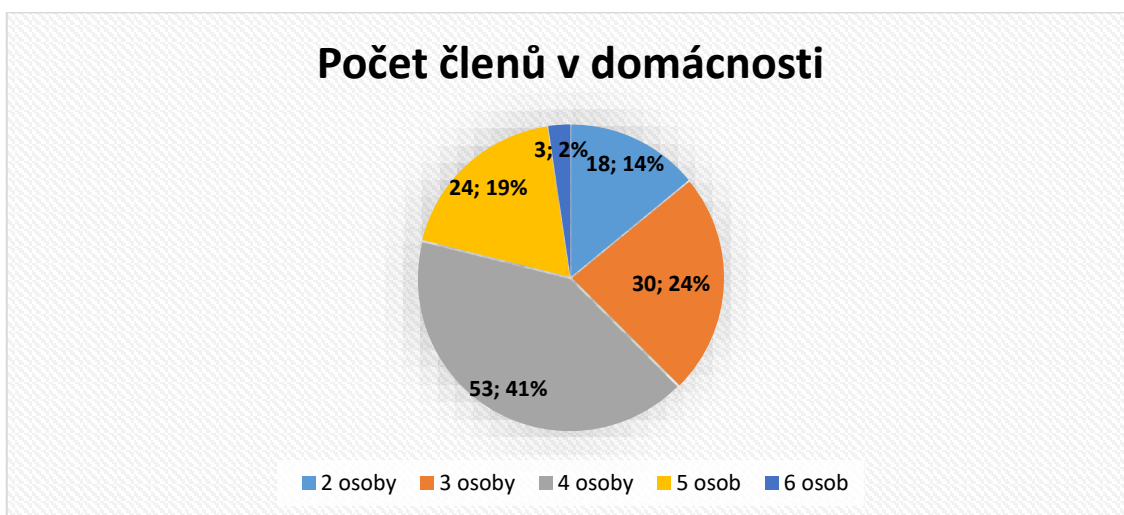

Graf č. 2: Pohlaví dítěte

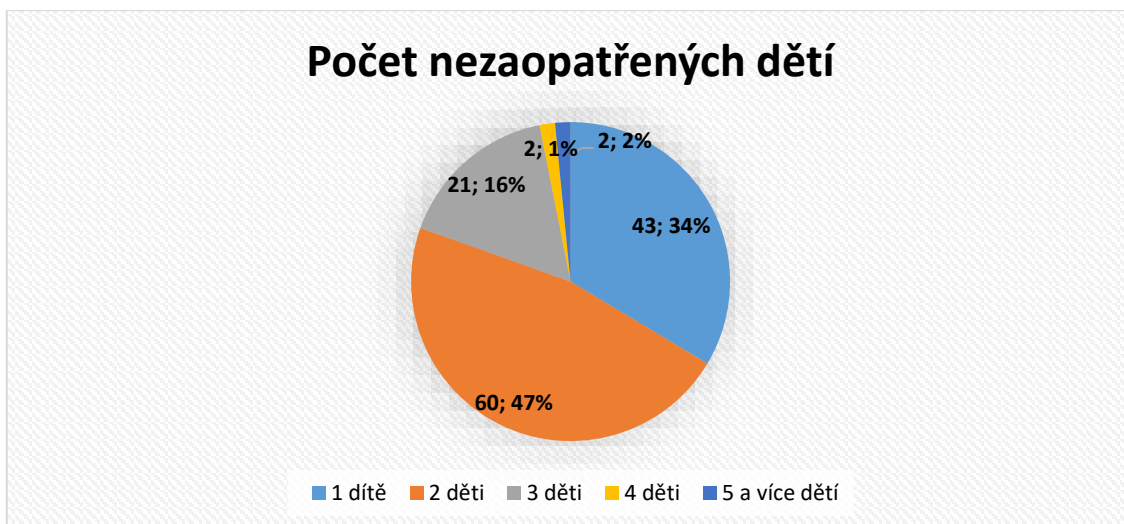

Graf č. 3: Věk dítěte

Otázky č. 3 a 4 zjišťovaly celkový počet členů v domácnosti, kde je dítě trvale hlášeno a počet nezaopatřených dětí žijících v domácnosti. Vztahují se k nim grafy č. 4 a 5. Počet členů v domácnosti, a zejména pak počet nezaopatřených dětí, výrazně koreluje s rodinným rozpočtem.

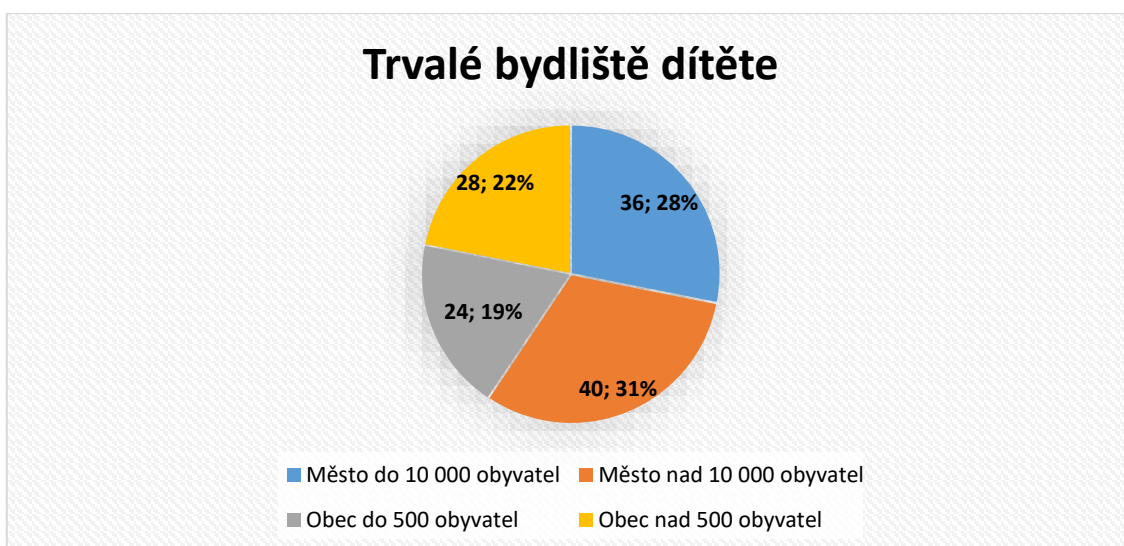

Graf č. 4: Počet členů v domácnosti

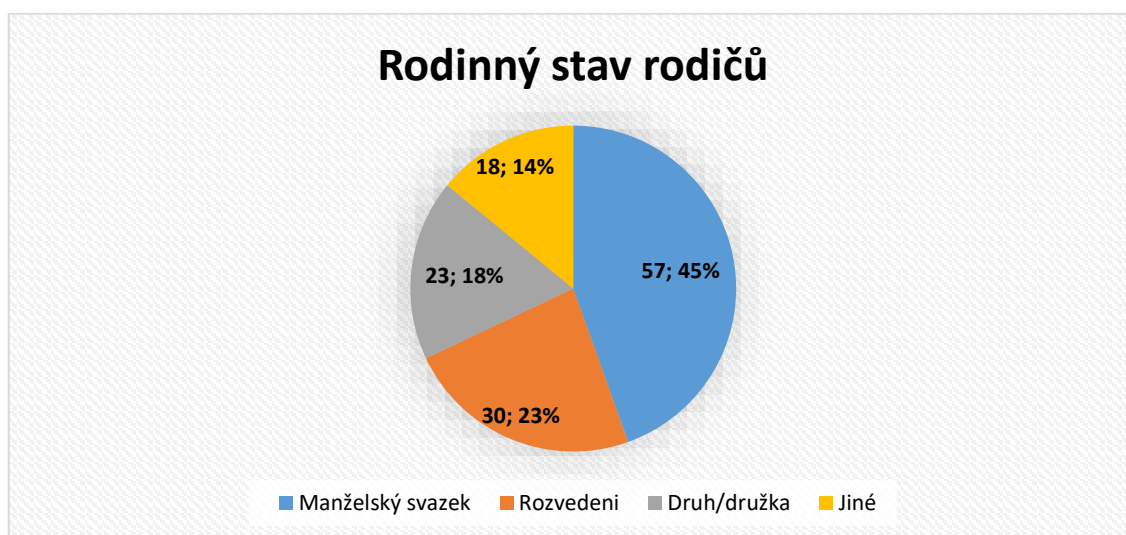
Graf č. 5: Počet nezaopatřených dětí

Jak ukazují výzkumy např. Bocana a kol. (2012) a Krause et al. (2015), jedním z faktorů, které ovlivňují četnost a charakter organizovaných aktivit je i místo pobytu dítěte. Pro mnoho rodičů je důležité, zda je zájmová činnost v blízkosti bydliště nebo dítě musí dojíždět. Jak již bylo zmíněno, zejména u mladších dětí může být dojíždění velkou překážkou. Zároveň je nutné konstatovat, že většina aktivit je soustředěna spíše do větších obcí a měst. K otázce č. 5 se vztahuje graf č. 6. Důležitost tohoto kritéria hodnotí následně otázka č. 18.

Graf č. 6: Trvalé bydliště dítěte

Otázka č. 6 zjišťovala rodinný stav rodičů. Předchozí část práce nabízí pohled na současnou rodinu i z jiného úhlu než jen na muže a ženu v manželském svazku a jejich děti. Stále častěji jsou rodiči nesezdaní partneři, mnoho rodin je nevlastních, či je tvoří svobodné matky s dítětem. Kategorie „jiné“, obsahovala v dotazníku odpovědi svobodná matka, matka samoživitelka, žijí odděleně, vdova, vdovec a registrované partnerství viz graf č. 7. Nejpočetnější skupinu ve výzkumném vzorku tvořily rodiče v manželském svazku, druhá v pořadí je kategorie rodičů rozvedených. Rozvod rodičů je pro dítě jistě traumatizující. Podstatné je, zda druhý rodič, ač s dítětem nežije v jedné domácnosti, má zájem o výchovu dítěte, spolupodílí se na rozhodování o způsobu trávení jeho volného času a zároveň na aktivity finančně přispívá.

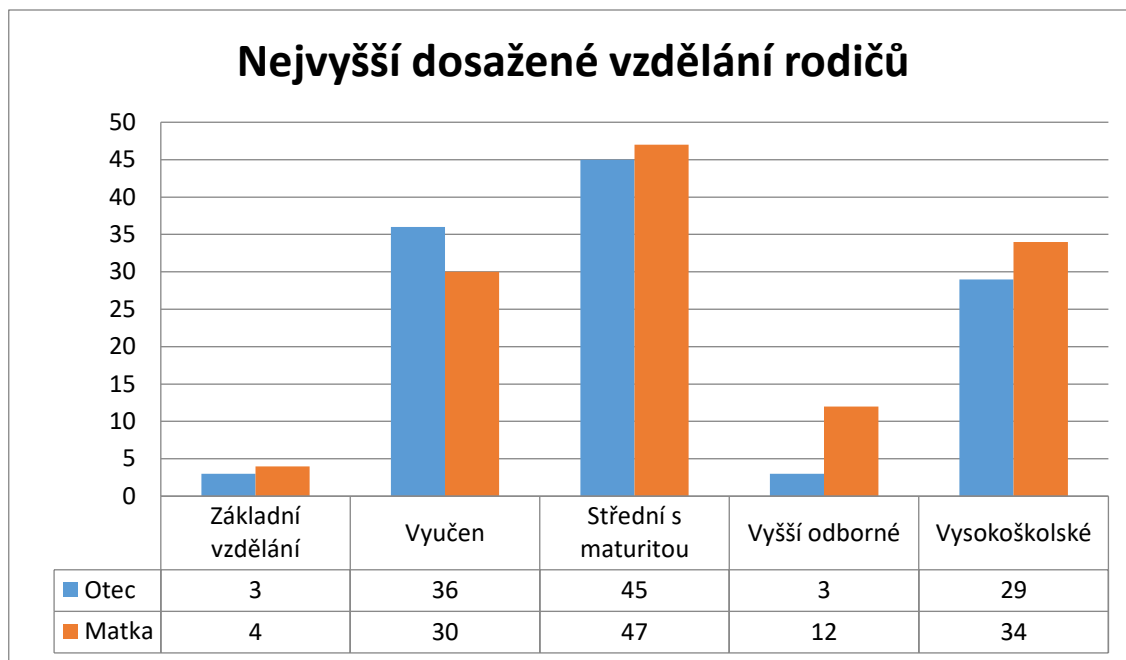

Graf č. 7: Rodinný stav rodičů

Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů zkoumala otázka č. 7. Vymezeno bylo pět kategorií, zahrnujících základní vzdělání, vyučen, střední s maturitou, vyšší odborné a vysokoškolské vzdělání. Tato otázka odhalila rozdíly v počtu uvedených otců. 12 žen údaje o otci nevyplnilo. Šlo převážně o matky samoživitelky. Jedna žena je vdova. Chybí také údaj o jedné matce, v tomto případě jde o vdovce. Z grafu č. 8 vyplývá, že 4 ženy mají vzdělání základní, 30 žen je vyučeno, střední s maturitou má 47 žen, vyšší odborné 12 žen a 34 žen uvedlo vzdělání vysokoškolské. U vzdělání otce byly

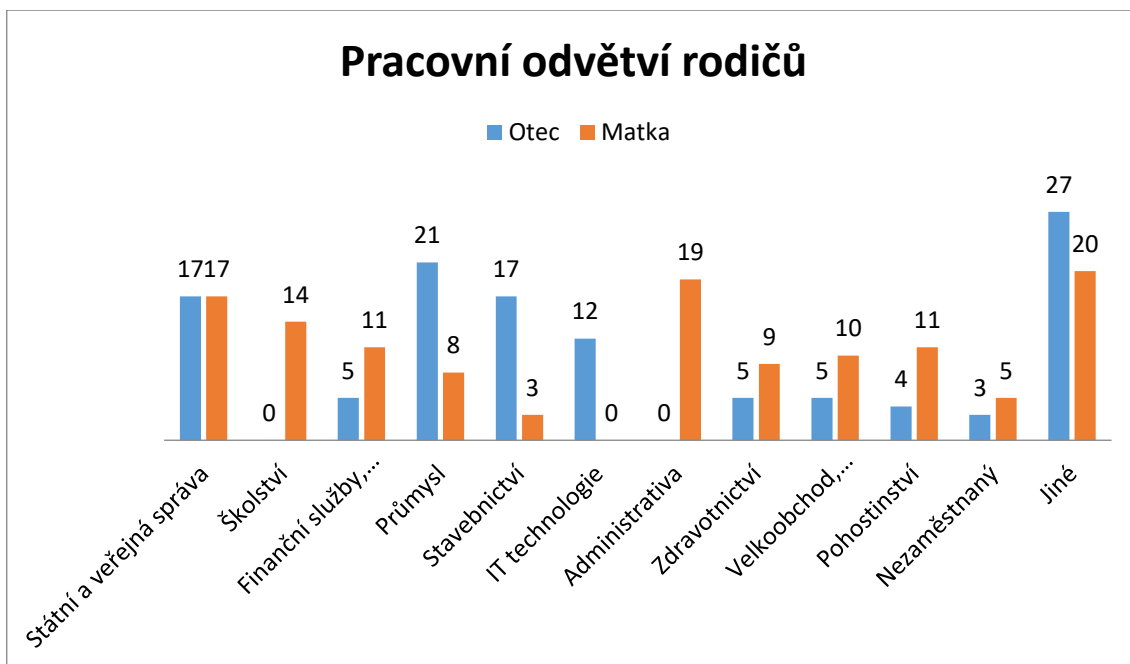

zaznamenány tyto výsledky. 3 muži mají vzdělání základní, 36 je vyučeno, 45 mužů má středoškolské vzdělání s maturitou, 3 vyšší odborné a 29 vysokoškolské vzdělání.

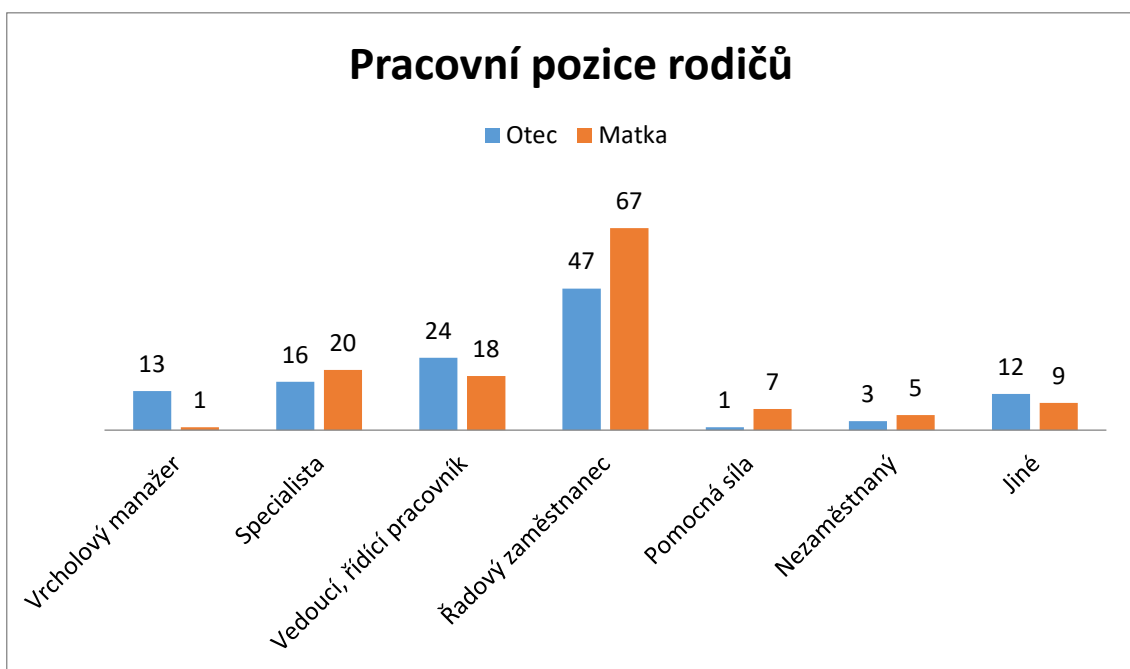

Graf č. 8: Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů

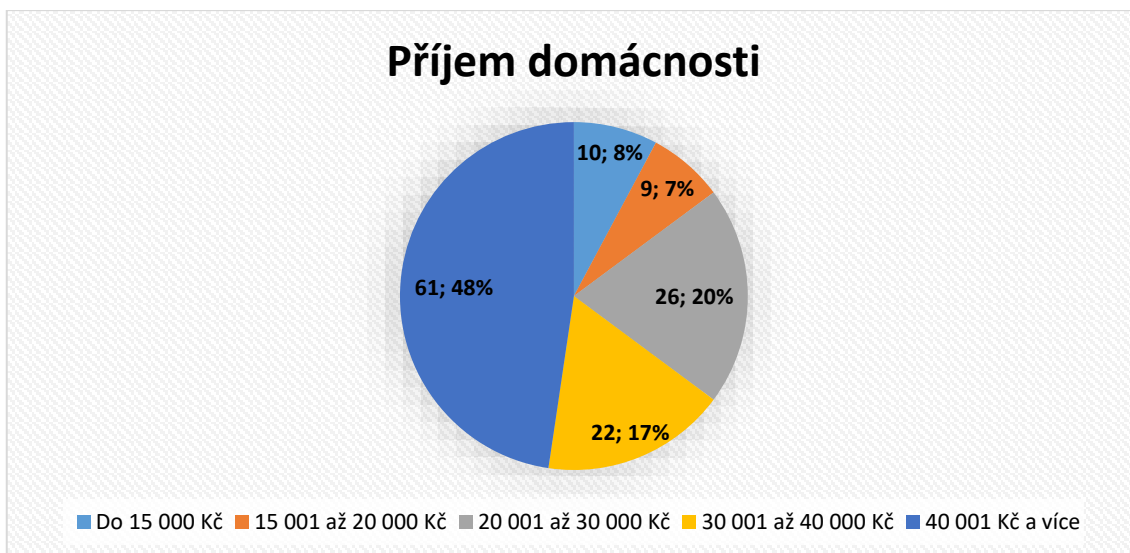
Pracovní odvětví matky a otce zjišťovala otázka č. 8. Kategorie „jiné“ zahrnuje odpovědi OSVČ, strojírenství, doprava, zemědělství, novinář, v domácnosti, mateřská dovolená, opatrovnictví dítěte, sociální služby, viz graf č. 9. Otázka č. 9 se vztahovala k pozici, kterou rodiče v zaměstnání zastávají (graf č. 10). Obě otázky zároveň nabízely možnost „nezaměstnaný“. Zaměstnání rodičů značně ovlivňuje příjem rodiny, s tím i životní styl a způsob trávení volného času. Celkový čistý měsíční příjem domácnosti (otázka č. 10) ukazuje graf č. 11.

Graf č. 9: Pracovní odvětví rodičů

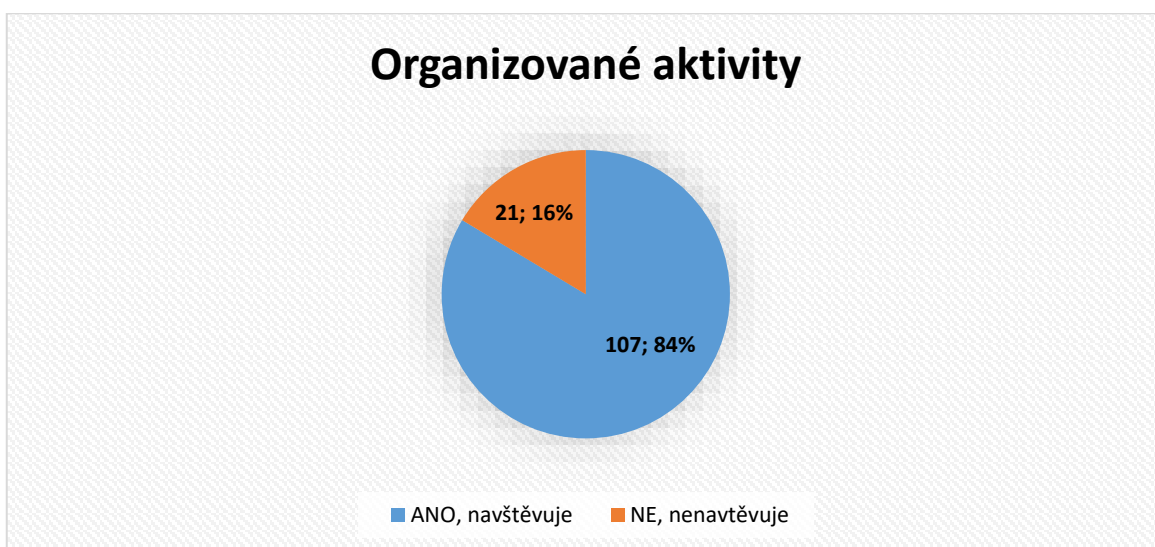
Graf č. 10: Pracovní pozice rodičů

Graf č. 11: Příjem domácnosti

Otázky č. 11, 13 a 16 jsou vyhodnoceny v souvislosti s hypotézami H2 a H3.

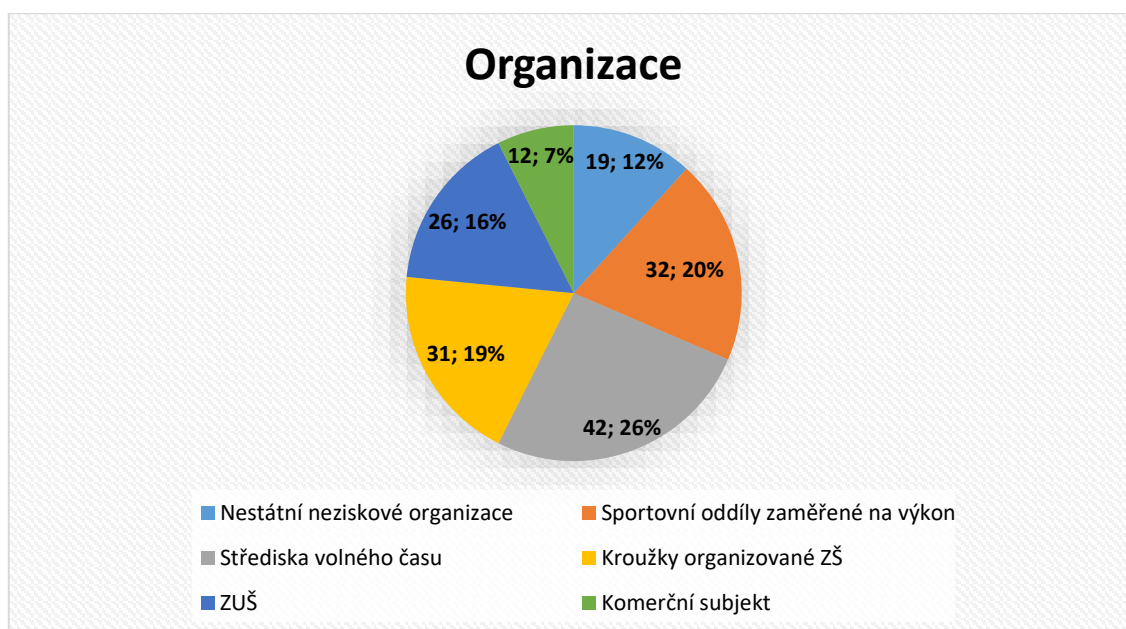
Otázka č. 12 rozdělila skupinu respondentů na ty, jejichž děti navštěvují nějakou organizovanou aktivitu pravidelně, aspoň jednou týdně a na rodiče, jejichž děti tráví čas neorganizovaně.

Graf č. 12: Navštěvnost organizovaných aktivit

Dílčím cílem této práce bylo zjistit, z jakých důvodů některé děti organizované aktivity nenavštěvují. Data zjišťovala otázka č. 12. Z celkového počtu 128 respondentů 21 z nich uvedlo, že jejich dítě žádnou aktivitu nenavštěvuje. 8 dotazovaných uvádí jako hlavní důvod peníze, 9 nechuť a nezájem dítěte, 3 respondenti uvádí chybějící aktivitu v okolí bydliště a 1 respondent zmiňuje povahu dítěte. 14 dětí, které nenavštěvují organizované aktivity, je ve věku 13 a více let, 7 dětí v tomto věku o zájmové aktivity nemá zájem vůbec. Částečně se tím potvrdilo tvrzení Tůmy (2018), že děti v tomto věku již chtějí více trávit volný čas neorganizovaně.

Otázka č. 14 se dotazovala na organizaci, ve které dítě aktivity navštěvuje. Respondenti mohli zaškrtnout více možností. Poměr všech aktivit dětí je zastoupen v jednotlivých organizacích takto:

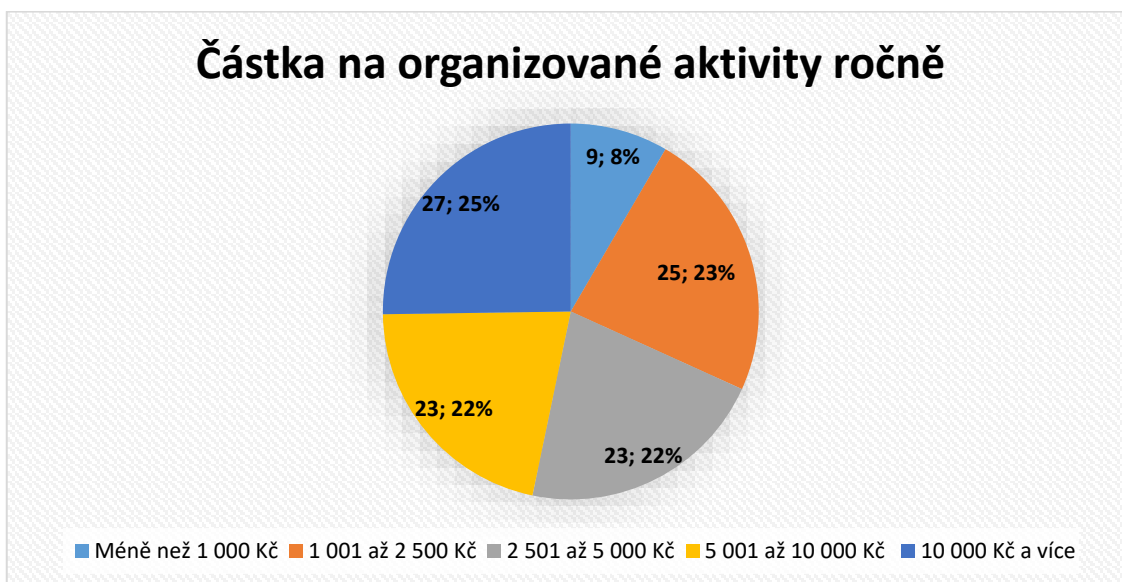
Graf č. 13: Organizace, kde dítě kroužky navštěvuje

Kolik druhů organizovaných aktivit týdně děti mají, ukazuje otázka č. 15 (graf č. 14).

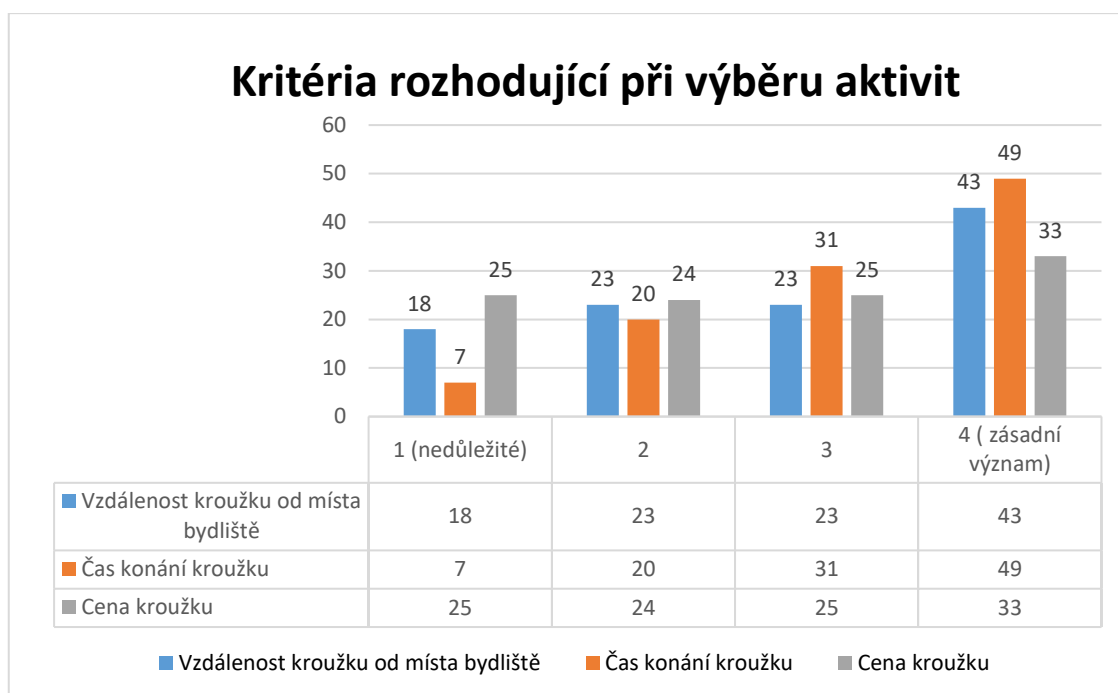

Graf č. 14: Spektrum aktivit

Finanční náklady na tyto aktivity ročně jsou zhodnoceny v otázce č. 17 (graf č. 15) následovně:

Graf č. 15: Částka za organizované aktivity ročně

Graf č. 16: Kritéria rozhodující při výběru aktivit

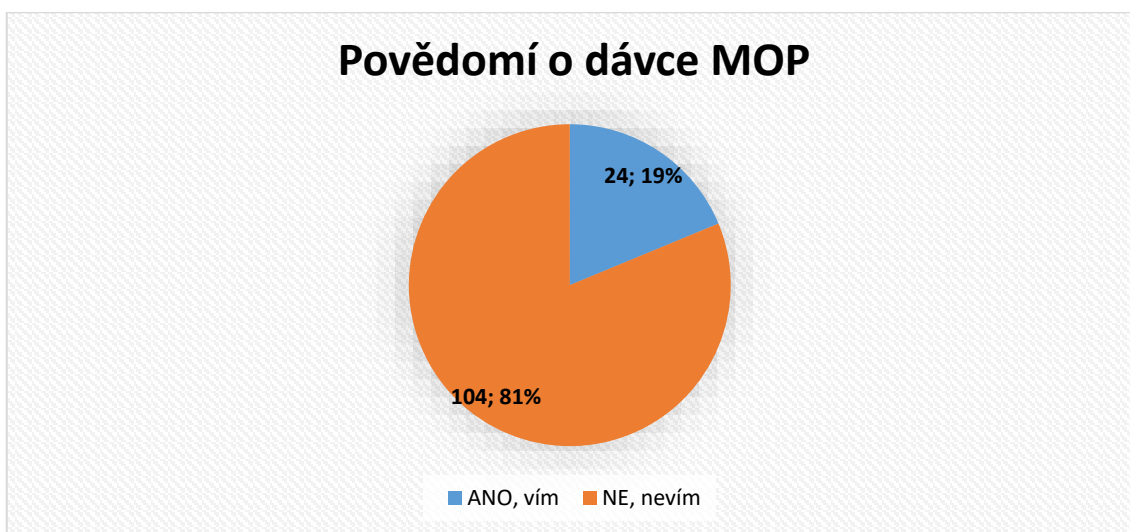
Dle zmiňovaných výzkumů se vzdálenost kroužku od místa bydliště jako nejdůležitější kritérium pro výběr aktivit předpokládala u rodin žijících v menších obcích, jelikož zde většinou není základní škola ani jiná zájmová organizace. Z celkového počtu 24 respondentů žijících v obci do 500 obyvatel, 6 dětí organizované aktivity nenavštěvuje. 9 rodičů z této kategorie uvedlo, že pro ně má vzdálenost pro výběr aktivit zásadní význam.

Čas je zejména v dnešní době nedostatkovou komoditou, zvláště u osob zastávajících v zaměstnání vyšší funkci. K hodnocení této položky byla proto použita vyšší pracovní pozice rodičů v zaměstnání, pokud toto kritérium splňoval aspoň jeden z rodičů. Dané pozice jsou stanoveny takto: vrcholový manažer, nejvyšší představitel společnosti, specialista, vedoucí a řídicí pracovník. Z celkového počtu 49 respondentů, kteří čas konání kroužku považují za nejdůležitější kritérium má zásadní význam tato komodita pro 24 respondentů s vyšší pracovní pozicí aspoň jednoho z rodičů.

Finanční situace v rodině dává předpoklad pro porovnání kritéria cena kroužků vs. nedostačující příjem domácnosti. Z celkového počtu 33 respondentů, kteří považují

cenu za důležité kritérium při výběru organizovaných aktivit patří 30 respondentů do skupiny se zcela a spíše nedostačujícími příjmy.

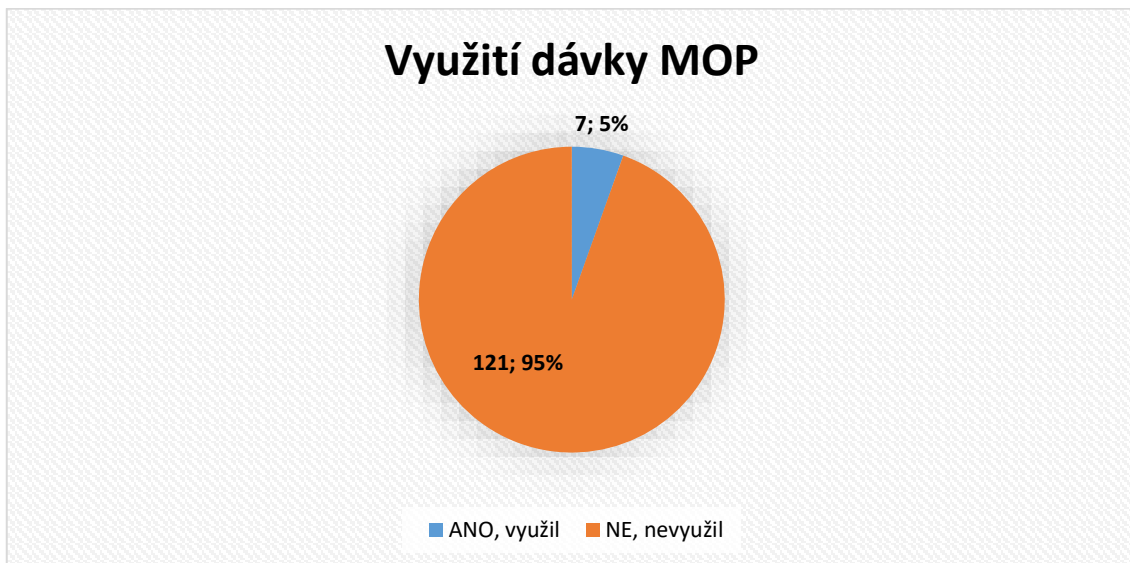
Zda mají respondenti povědomí o možnosti mimořádné okamžité pomoci (MOP), vyplácené z důvodu nedostatku prostředků k uhrazení odůvodněných nákladů vznikajících v souvislosti se vzděláním nebo zájmovou činností nezaopatřených dětí, zjišťovala otázka č. 19.

Graf č. 17: Povědomí o dávce MOP

Při komparaci výsledků povědomí o dávce u jednotlivých skupin, vědí o této dávce zejména matky samoživitelky, které tuto dávku využily, a dále respondenti s vysokoškolským vzděláním.

Následující graf ukazuje, kolik procent respondentů dávku MOP využilo.

Graf č. 18: Využití dávky MOP

Z celkového počtu 128 respondentů, jich 24 ví o možnosti MOP a 7 respondentů ji někdy pro své děti využilo.

Ovšem zejména u rodin s nedostatečnými příjmy by tato dávka mohla být cenným pomocníkem pro zapojení dětí do zájmových aktivit. Z počtu 21 respondentů, jejichž děti organizované aktivity nenavštěvují, celkem 8 uvádí jako důvod neúčasti peníze. Zajímavé je zjištění, že ani jeden z těchto respondentů o dávce MOP neví. Potvrdilo se tak tvrzení Šabatové (viz výše).

4.5 Vyhodnocení hypotéz

Osobnost člověka ovlivňují nejen získané zkušenosti, konkrétní prožitky, ale vliv mají také podmínky, ve kterých jedinec žije. U dětí je to zejména rodina, škola a zájmové organizace (Nakonečný, 1997, s. 53). O tom, zda je rodinné prostředí podnětné pro rozvoj dítěte rozhoduje nemalou měrou také vzdělání rodičů.

Dle Saka (2007) souvisí vyšší vzdělání dítěte se vzděláním matky více než se vzděláním otce. Jelikož je organizovaný volný čas součástí neformálního vzdělávání, lze

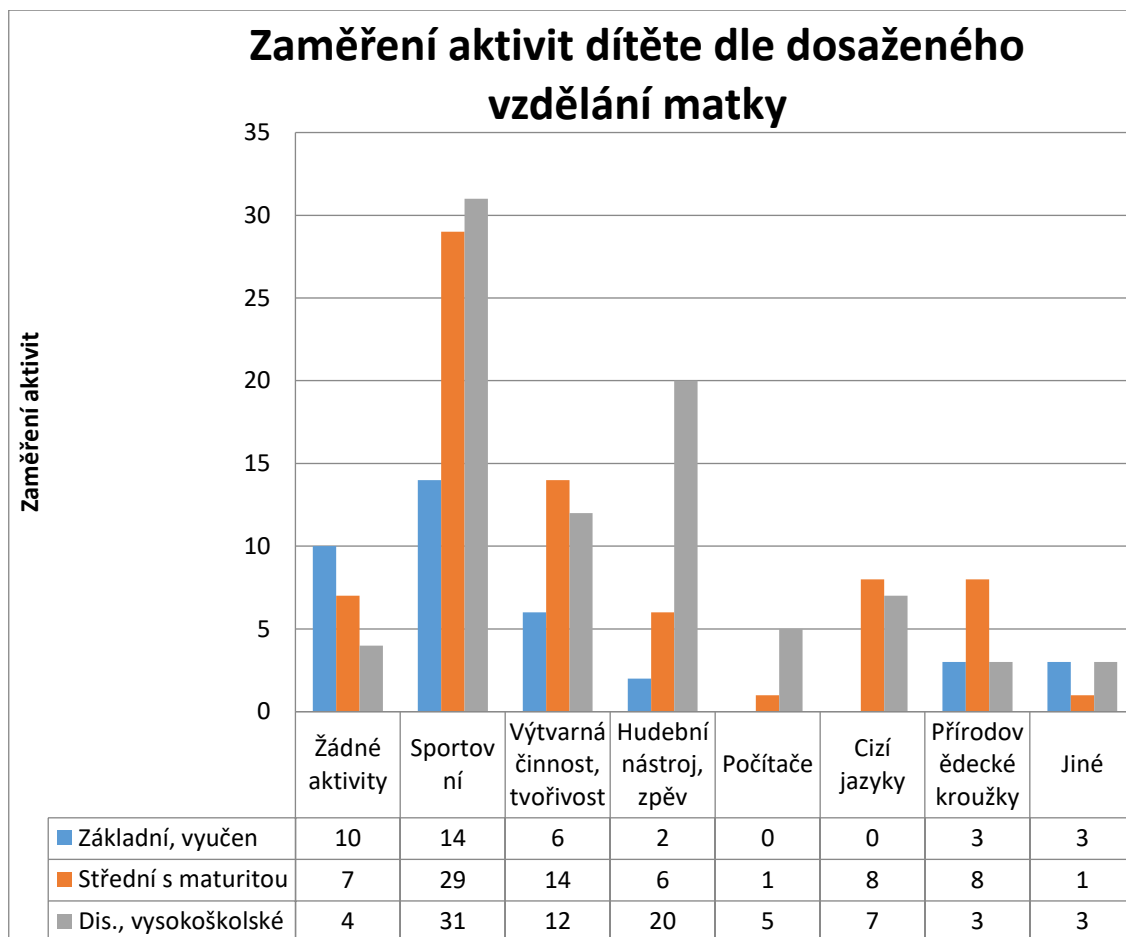

předpokládat větší vliv matky i při výběru a zaměření organizovaných aktivit. Je více než žádoucí vést dítě k všestrannosti, nabídnout mu široké spektrum aktivit, které si může vyzkoušet, získat tak nové znalosti a zkušenosti. *„Kvalitní náplň pro volný čas se samozřejmě nevyřeší všechno, ale pokud je nabídka vhodných aktivit pestrá, má jedinec šanci, že se o něco bude zajímat a že v něčem bude úspěšný“* (Kraus et al., 2015, s. 143). Tvrzení uvedených autorů dala podnět pro následující hypotézu.

H2 Děti z rodin s vyšším vzděláním matky mají širší spektrum zaměření kroužků než děti z rodin s nižším vzděláním matky.

Hypotéza H2 je podložena otázkami č. 1, 7, 12 a 13. K vyhodnocení jsou použity otázky č. 7, 12 a 13. Otázka č. 7 zjišťuje nejvyšší dosažené vzdělání matky. V jednom případě je zahrnuto nejvyšší vzdělání otce. Vzdělání matky není uvedeno. Respondent je vdovec. Otázka č. 12 rozděluje děti na navštěvující organizované aktivity a na děti trávící čas neorganizovaně. Otázka č. 13 rozlišuje oblasti, na které jsou organizované aktivity zaměřeny. V dotazníku měli možnost respondenti zaškrtnout více nabízených možností, podle toho, na jakou oblast jsou kroužky jejich dětí zaměřeny. Z tohoto důvodu nesouhlasí počet aktivit s počtem respondentů.

Z důvodu nízkého počtu respondentek u kategorie základní a vyšší odborné vzdělání, byly kategorie sloučeny, a to následovně. První kategorie zahrnuje „základní vzdělání a vyučen“, samostatně posouzena je kategorie „střední s maturitou“ a další kategorií je vzdělání „vyšší odborné a vysokoškolské“.

Graf č. 19: Zaměření aktivit dítěte dle dosaženého vzdělání matky

Aby bylo možné porovnat jednotlivé kategorie, byl u každé z nich vypočítán průměr zaměření kroužků na jedno dítě. Poměrem aktivit u jednotlivých kategorií vzdělání byl vypočítán koeficient, který stanovuje hranici 1,64 nižší vs. vyšší spektrum aktivit na dítě. Kategorie základní a vyučen zahrnuje 34 matek, střední s maturitou 47, ve vysokoškolské je započítáno 46 matek a 1 otec. Děti, které žádnou aktivitu nenavštěvují, nejsou do následujících výsledků zahrnuty. Průměr v kategorii základní a vyučen dosahuje 1,17. V kategorii střední s maturitou je vypočítán průměr na dítě 1,68. Kategorie Dis. a vysokoškolská dosáhla průměru 1,88 na jedno dítě. Z uvedených výsledků je zřejmé, že s nižším vzděláním matky jsou aktivity dětí zaměřeny více jednostranně. Děti rodičů s vyšším vzděláním mají aktivity častěji různorodé, a kromě

sportovních aktivit (které převažují ve všech kategoriích) se zapojují i více do aktivit zaměřených na hudební výchovu, cizí jazyky a počítače. **Hypotéza H2 se potvrdila.**

Významným faktorem při výběru aktivit je finanční zajištění rodiny. Rodina „vytváří finanční a hmotné zázemí a podněty pro další trávení volného času mimo rodinu“ (Kraus et al. 2015, s. 146). Subjektivní hodnocení spokojenosti s celkovým příjmem domácnosti je ovlivněno počtem jejích členů a v neposlední řadě počtem nezaopatřených dětí v rodině. Z uvedeného výzkumu v kapitole 2.2 je zřejmé, že míra materiální deprivace a příjmová chudoba vzrůstá, pokud je v domácnosti osoba bez zaměstnání, bez vzdělání, jde o rodinu neúplnou či je v rodině větší počet nezaopatřených dětí. Na základě těchto údajů byla stanovena následující hypotéza.

H3 Děti z rodin s nižšími příjmy mají týdně nižší frekvenci aktivit než děti z rodin s vyššími příjmy.

Hypotézu sytí dotazníkové otázky č. 1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 a 16. Pro vyhodnocení byly použity otázky č. 11, 12 a 16. Otázka č. 11 znázorňuje subjektivní hodnocení příjmu rodiny, otázka č. 12 rozlišuje, zda dítě pravidelně navštěvuje organizované aktivity či nikoli. Kolikrát týdně dítě aktivity navštěvuje, zjišťuje otázka č. 16.

Následující tabulky znázorňují frekvenci organizovaných aktivit dětí týdně v závislosti na příjmech rodiny. První tabulka zahrnuje hodnocení „zcela nedostačující a spíše nedostačující“, druhá tabulka ukazuje, kolikrát v týdnu navštěvují organizované aktivity děti z rodin, kde je příjem považován za „spíše dostačující a zcela dostačující“.

Tabulka č. 1: Frekvence organizovaných aktivit dětí týdně v rodinách se zcela nedostačujícím a spíše nedostačujícím příjmem

Aktivity týdně Příjem rodiny	Žádná aktivita	1x	2x	3x	4x	5x a více	Celkem
Zcela nedostačující	12	15	4	2	0	0	33
Spíše nedostačující	5	8	5	5	4	3	30
Celkem	17	23	9	7	4	3	Σ 63

Tabulka č. 2: Frekvence organizovaných aktivit dětí týdně v rodinách se spíše dostačujícím a zcela dostačujícím příjmem

Aktivity týdně Příjem rodiny	Žádná aktivita	1x	2x	3x	4x	5x a více	Celkem
Spíše dostačující	2	0	7	15	5	5	34
Zcela dostačující	2	3	7	10	7	2	31
Celkem	4	3	14	25	12	7	Σ 65

63 respondentů považuje celkové měsíční příjmy rodiny za zcela nedostačující či spíše nedostačující. Bližší srovnání ukazuje, že se jedná zejména o matky samoživitelky, rozvedené rodiče a rodiny s více dětmi. Z celkového počtu započítaných dětí v této kategorii má 23 dětí některou z organizovaných aktivit aspoň jednou týdně, dvakrát týdně je to 9 dětí, třikrát týdně 7 dětí, čtyřikrát v týdnu jsou to 4 děti a pět a vícekrát týdně 3 děti. V této kategorii je zároveň nejvíce dětí, které nenavštěvují žádnou aktivitu, celkem 17 dětí.

65 respondentů pokládá příjem rodiny za spíše nebo zcela dostačující. Žádnou aktivitu zde nemají 4 děti, jedenkrát týdně chodí do některého z kroužků 3 děti, dvakrát týdně je to 14 dětí. 25 dětí tráví volný čas organizovaně třikrát týdně, 12 dětí čtyřikrát a 7 dětí pět a vícekrát týdně. Z uvedených výsledků vyplývá, že děti z rodin s nižšími příjmy mají nižší frekvenci organizovaných aktivit týdně. **Hypotéza H3 se potvrdila.**

Výzkumy Saka (2000), Bocana a kol. (2012) a Krause et al. (2015), prokázaly značné působení SES na všestranné zaměření dítěte. Práce zmiňovaných autorů zdůrazňují vliv nejen na vyšší vzdělání, ale hovoří o SES také jako o významném faktoru ovlivňujícím způsob trávení volného času rodiny, potažmo dětí. Pouze jedna čtvrtina dětí z výzkumu Klíče pro život uvádí, „že je rodiče podporují či vedou k tomu, aby se nebály vyjádřit svůj názor, uměly cizí jazyky nebo se ve volném čase nenudily“ Bocana a kol. (2012, s. 13). Jak již bylo v této práci zmíněno, způsob, jakým rodiče děti vychovávají souvisí s mnoha faktory. „Aktivní trávení volného času dětí je významně závislé na iniciativě, informovanosti a možnostech jejich rodičů. To souvisí především se vzdělaností úrovní a socioekonomickými podmínkami rodiny“ (Kraus et al., 2015, s. 149).

Ve shodě s výše uvedenými autory byla stanovena ústřední hypotéza této práce takto: **H1 Organizované aktivity navštěvují děti z rodin s vyšším SES více než děti z rodin s nižším SES.**

Data získaná rozbořením dílčích otázek dotazníku a výsledky předcházejících hypotéz této práce demonstrují významné rozdíly v množství organizovaných aktivit u dětí v závislosti na SES rodiny. Diferenci lze pozorovat nejen v rozmanitosti, ale také ve frekvenci jednotlivých aktivit během týdne. Porovnáním finanční situace rodin a nulové účasti dětí v organizovaných aktivitách zjistíme, že jednoznačně více dětí pochází z rodin, které považují své příjmy za nedostatečné. Jak již bylo zmíněno, jde především o matky s nižším vzděláním a nízkými příjmy a rodiny rozvedené. Této výsledku si všímáme také u kategorie vzdělání. Jednostranně zaměřené aktivity mají děti matek s nižším vzděláním, s vyšším vzděláním matky vzrůstá i různorodost aktivit.

Při komparaci poznatků citovaných odborníků s výsledky této práce lze konstatovat, že vliv SES rodiny na dítě je značný a výrazným způsobem ovlivňuje i výběr volnočasových aktivit dětí. **Ústřední hypotéza této práce (H1) se potvrdila.**

Shrnutí

Výsledky šetření ukazují rozdíly způsobu trávení volného času u dětí. Děti z rodin s vyšším socioekonomickým statusem častěji navštěvují organizované aktivity, jejich zaměření je pestřejší. Naopak děti z rodin s nižším SES mají organizovaných aktivit méně a více tráví volný čas neorganizovaně. Rodiče mnohdy nemají o volném času dětí přehled. Děti jsou tak daleko více ohroženy negativními vlivy, zvyšuje se zde možnost rizikového chování.

Pro práci sociálního pedagoga jsou zjištěné výsledky této práce důležitým impulzem. Je stále velký počet dětí, které nemají z různých příčin možnost zapojit se do činnosti zájmových aktivit. Vyšší vliv na dítě tak mohou mít vrstevnické skupiny. Jak uvádí Tůma (2018, s. 48), vrstevnická skupina nemusí na jedince působit vždy pouze pozitivně, ale může ho přivést až k nezákonnému jednání. Klíčovou úlohu zde sehrává depistáž ohroženého dítěte, spolupráce s rodinou a společné hledání řešení. Tím může být například využití dávky MOP, pokud jsou důvodem neúčasti peníze. Je-li důvodem

nezájem dítěte, je třeba zjistit, co tento nezájem zapříčinilo a následně pracovat s touto informací ve prospěch dítěte.

Děti by jistě neměly být aktivitami přehlceny, na straně druhé by měly dostat příležitost vyzkoušet více druhů aktivit a najít tak činnost, která je bude bavit i v dospělosti. Mezi dospělými je totiž stále spousta jedinců, kteří mají volného času dostatek, ale neumí s ním smysluplně nakládat. Nemají zájmy a koníčky, kterým by se mohli věnovat (Kraus et al., 2015, s. 141).

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, zda souvisí výběr volnočasových aktivit dětí druhého stupně ZŠ v Pardubickém kraji se socioekonomickým statusem rodiny. V jakém poměru jsou organizované vs. neorganizované aktivity u dětí z rodin s nižším, a naopak vyšším SES. Teoretická část práce dala dostatečné podněty k vytvoření výzkumného nástroje, a tím i k získání důležitých dat.

První část práce se zaměřila na rodinu a podmínky, které tato instituce vytváří pro život dětí. Poukázala na pozitivní i negativní dopady rodiny na dítě. Ukázala problémy současné společnosti v podobě nezaměstnanosti, rizik ohrožení příjmovou chudobou apod. Nastínila možná nebezpečí související s rizikovým chováním dětí a ukázala, že smysluplné trávení volného času je významným faktorem z hlediska prevence rizikového chování. Komparovala výzkumy současných autorů zabývajících se způsobem trávení volného času. Z různých úhlů pohledu nahlížela na dítě ve věku od 11 do 15 let, volný čas a možné způsoby jeho využití.

Výzkumné šetření potvrdilo stanovené hypotézy, týkající se vlivu SES na výběr organizovaných aktivit. Pozitivním zjištěním je zájem o organizované aktivity zaměřené na sport. Ovšem četnost aktivit klesá se snižujícím se SES rodiny. Práce dala zároveň odpověď na dílčí cíl této práce. Děti nenavštěvují organizované aktivity nejčastěji proto, že nemají zájem, dalším důvodem je nedostatek financí v rodině.

Ačkoli byl výzkumný soubor složen z menšího počtu respondentů, vyhodnocení přineslo cenné výsledky, kterými je jistě třeba se dále zabývat.

Seznam použité literatury a internetových zdrojů

BOCAN, Miroslav a kol. *Děti v ringu dnešního světa. Hodnotové orientace dětí ve věku 6 až 15 let*. Praha: Národní institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2012. ISBN 978-80-87449-24-0.

BUCHTOVÁ, Božena a kol. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada, 2002. Psyché (Grada). ISBN 80-247-9006-8.

DARÁK, Milan. *Volný čas a rozvoj zmysluplných zájmů rómských žiaků*. In: Sociália 2002. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002. s. 48–50. ISBN 80-7041-784-6.

DUFFKOVÁ, Jana, Lukáš URBAN a Josef DUBSKÝ. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-123-6.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. BRNO: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Překl. Jařáb, Jan. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.

HOFBAUER, Břetislav. *Zařízení volného času dětí a mládeže: jejich dosavadní vývoj, současný stav a výhled v některých evropských zemích*. Praha: IDM, 1992. ISBN 80-85105-42-x.

HORA, Ondřej, Pavel KOFROŇ a Tomáš SIROVÁTKA. *Příjmová chudoba a materiální deprivace v České republice s důrazem na situaci dětí podle výsledků šetření SILC*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2008. ISBN 978-80-7416-002-8. Dostupné také z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_266.pdf

HORÁKOVÁ, Markéta a kol. *Příjmová chudoba a materiální deprivace v České republice podle indikátorů EU – vývoj v důsledku krize, fiskální konsolidace a sociální reformy*. Praha: VÚPSV, 2013. ISBN 978-80-7416-129-2. Dostupné také z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_363.pdf

JANDOUREK, Jan. *Průvodce sociologií*. Praha: Grada, 2008. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-2397-6.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.

- KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 5. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-39-7.
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KRAUS, Blahoslav et al. *Životní styl současné české rodiny*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-544-8.
- KRAUS, Blahoslav, Věra POLÁČKOVÁ a et al. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.
- LAŠEK, Jan a Irena LOUDOVÁ. *Rodina jako základ vývoje morálky a občanských postojů dětí*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-335-2.
- MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3.
- MAŘÍKOVÁ, Hana, Alena KRÍŽKOVÁ a Marta VOHLÍDALOVÁ. *Živitelé a živitelky: reflexe (a) praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012. Gender sondy. ISBN 978-80-7419-100-8.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-24-9.
- MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8.
- MÁTEL, Andrej a Mária HARDY. *Vybrané kapitoly z metod sociálnej práce II*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2013. ISBN 978-80-8132-074-3.
- MIOVSKÝ, Michal, ed. *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule: snowball sampling*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. Metodika (Úřad vlády České republiky). ISBN isbn80-86734-08-0.
- MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-75-3.

NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0628-1.

PÁVKOVÁ, Jiřina a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-569-5.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 3., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-579-2.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5.

SAK, Petr. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.

SAK, Petr. *Vzdělání v životním stylu člověka informační společnosti*. In: Socialia 2006. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. s. 13-18. ISBN 978-80-7041-741-6.

SMĚKAL, Vladimír a Petr MACEK, ed. *Utváření a vývoj osobnosti: psychologické, sociální a pedagogické aspekty*. Brno: Barrister & Principal, 2002. Psychologie (Barrister & Principal). ISBN 80-85947-83-8.

ŠPÁNIK, Miroslav. *Sociálna determinácia výchovy v rodine a v škole*. Pedagogická fakulta UK v Bratislave. Bratislava, 1994. ISBN 80-966994-31.

TRAPKOVÁ, Ludmila a Vladislav CHVÁLA. *Rodinná terapie psychosomatických poruch: rodina jako sociální děloha*. Vyd. 2. Praha: Portál 2009. IBN 978-80-7367-80-5

TŮMA, Jiří. *Pedagogika volného času*. Praha: Vysoká škola tělesné výchovy a sportu Palestra, spol. s r.o., 2018. ISBN 978-80-87723-43-2.

ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE. *Vliv složení třídy, metod uplatňovaných učitelem a využívání technologií na výsledky českých žáků*. [online]. © 2019 Česká školní inspekce. [cit.2019-09-22] Dostupné z: <https://www.csicr.cz/Prave-menu/Mezinarodni-setreni/PISA/Sekundarni-analyzy/Sekundarni-analyza-Vliv-slozeni-tridy,-metod-uplat>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Tisková zpráva 21. 3. 2019: *Příjmová chudoba ohrožuje necelou desetinu obyvatel*. [online]. [cit.2019-09-16] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmova-chudoba-ohrozuje-necelou-desetinu-obyvatel>

MPSV.CZ: Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Pomoc v hmotné nouzi*. [online]. © Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit.2019-08-10] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/5>

MPSV.CZ: Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Příjmy a životní úroveň*. [online]. © Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit.2019-11-03] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/analyza-vyvoje-prijmu-a-vydaju-domacnosti-cr-v-1.-pololeti-2019-a-predikce-na-dalsi-obdobi>

OBČANSKÝ ZÁKONÍK. Ministerstvo spravedlnosti ČR. [online]. pdf © 2013–2015 [cit.2019-08-11] Dostupné z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/NOZ_interaktiv

PIONÝR. [online]. © 2019 Skylab, spol. s r.o. [cit.2019-10-28] Dostupné z: <https://pionyr.cz/o-pionyru/>

SEKOT, A. *Význam rodičovských výchovných stylů pro sportování dětí*. [online]. LifelongLearning –celoživotní vzdělávání, roč. 9, č1., 2019 s.46-64. ISSN1804-526X. <http://lifelonglearning.mendelu.cz/archiv-cisel//31041-vyznam-rodicovskych-vychovnych-stylu-pro-sportovani-deti>

ŠKOLSKÝ PORTÁL PARDUBICKÉHO KRAJE. *Evidence škol a školských zařízení v Pardubickém kraji*. [online]. © 2019 Pardubický kraj [cit. 2019-10-07] Dostupné z: <https://www.klickevzdelani.cz/Verejnost/Evidence-skol-a-skolskych-zarizeni>

ÚŘAD PRÁCE ČR. *Počet lidí bez práce v lednu vzrostl, meziročně jich přes 15 tisíc ubylo*. [online]. © Úřad práce ČR [cit. 2020-02-22] Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/-/pocet-lidi-bez-prace-v-lednu-vzrostl-mezirocne-jich-pres-15-tisic-ubylo?>

VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV [online]. © Kancelář veřejného ochránce práv [cit. 2020-02-22] Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/aktualne/tiskove-zpravy-2019/na-vydaje-na-skolaka-lze-zadat-urad-prace-o-jednorazovou-davku/>

Dotazník pro rodiče žáků druhého stupně základní školy z Pardubického kraje. Máte-li více dětí na druhém stupni ZŠ, vyplňte, prosím, dotazník za dítě starší, případně vyplňte více dotazníků.

Vážení rodiče,

jmenuji se Šárka Vrtáčková, studuji obor Sociální pedagogika na Pedagogické fakultě v Hradci Králové. Zároveň pracuji jako vedoucí zájmových kroužků pro děti a touto cestou zjišťuji, jaké faktory nejvíce ovlivňují výběr organizovaných volnočasových aktivit dětí na druhém stupni základních škol. Výsledky budou sloužit jako podklad pro vypracování mé Bakalářské práce. Tímto bych Vás ráda požádala o vyplnění dotazníku, který je zcela anonymní a jeho vyplnění Vám jistě nezabere více než deset minut. Pokud není uvedeno jinak, zakřížkujte vždy jednu odpověď.

Předem děkuji za Váš čas a ochotu, kterých si velmi vážím.

DOTAZNÍK

1. Pohlaví dítěte Dívka Chlapec

2. Věk dítěte.....(vypište číslo)

3. Počet členů v domácnosti celkem (domácnost, kde je dítě trvale hlášeno).....(vypište číslo)

4. Celkový počet nezaopatřených dětí v domácnosti.....(vypište číslo)

5. Trvalé bydliště dítěte

- Město s počtem obyvatel do 10 000 Město s počtem obyvatel nad 10 000
 Obec s počtem obyvatel do 500 Obec s počtem obyvatel nad 500

6. Rodinný stav rodičů dítěte

- Manželský svazek Rozvedeni Druh / družka Jiné (uveďte).....

7. Nejvyšší dosažené vzdělání

Matka	Otec
☐ Základní vzdělání	☐ Základní vzdělání
☐ Vyučen	☐ Vyučen
☐ Střední s maturitou	☐ Střední s maturitou
☐ Vyšší odborné - Dis.	☐ Vyšší odborné – Dis.
☐ Vysokoškolské	☐ Vysokoškolské

8. Pracovní odvětví

Matka	Otec
☐ Státní x veřejná správa	☐ Státní x veřejná správa
☐ Školství	☐ Školství
☐ Finanční služby, bankovníctví atd.	☐ Finanční služby, bankovníctví atd.
☐ Průmysl	☐ Průmysl
☐ Stavebnictví	☐ Stavebnictví
☐ IT technologie	☐ IT technologie
☐ Administrativa	☐ Administrativa
☐ Zdravotnictví	☐ Zdravotnictví
☐ Velkoobchod, maloobchod	☐ Velkoobchod, maloobchod
☐ Pohostinství, stravování, ubytování	☐ Pohostinství, stravování, ubytování
☐ Nezaměstnaný	☐ Nezaměstnaný
☐ Jiné (uveďte)	☐ Jiné (uveďte)

9. Pozice v zaměstnání

Matka	Otec
☐ Vrcholový manažer, nejvyšší představitel společnosti	☐ Vrcholový manažer, nejvyšší představitel společnosti
☐ Specialista	☐ Specialista
☐ Vedoucí, řídicí pracovník	☐ Vedoucí, řídicí pracovník
☐ Řadový zaměstnanec	☐ Řadový zaměstnanec
☐ Pomocná síla	☐ Pomocná síla
☐ Nezaměstnaný	☐ Nezaměstnaný
☐ Jiné (uveďte)	☐ Jiné (uveďte)

10. Celkový čistý měsíční příjem domácnosti, včetně všech přídatků, alimentů apod.

- do 15 000 Kč   15 001 Kč až 20 000 Kč   20 001 Kč až 30 000 Kč
 30 001 Kč až 40 000 Kč   40 001 Kč a více

11. Příjem domácnosti považujete za

- Zcela nedostačující   Spíše nedostačující   Spíše dostačující   Zcela dostačující

12. Navštěvuje Vaše dítě pravidelně některou z organizovaných volnočasových aktivit? (kroužek, sportovní oddíl apod.)

- ANO   NE uveďte, prosím, důvod.....

Pokud jste u otázky číslo 12 zaškrtnli variantu NE, přejděte, prosím, k otázce číslo 19 a 20.

Pokud jste zaškrtnli ANO, pokračujte otázkou číslo 13.

13. Na jakou oblast jsou zaměřeny organizované aktivity (kroužky), které navštěvuje Vaše dítě? (lze zakřížkovat více možností, pokud možnost chybí, vypište ji slovně)

- Sportovní   Výtvarná činnost, keramika, tvořivost   Hra na hudební nástroj, zpěv
 Počítače   Cizí jazyky   Příroda, přírodovědecké kroužky
 Jiné – uveďte.....

14. V jaké organizaci dítě aktivitu navštěvuje? (lze zakřížkovat více možností)

- Nestátní neziskové organizace - např. Junák, Pionýr, Sokol, Svaz dobrovolných hasičů apod.
- Sportovní oddíly – zaměřené na výkon, např. hokej, fotbal, tenis, plavání apod.
- Školská zařízení pro zájmové vzdělávání – tj. střediska volného času, školní kluby a školní družiny, zahrnující např. domy dětí a mládeže
- Kroužky organizované základní školou
- ZUŠ
- Komerční subjekt

15. Kolik druhů aktivit (typů kroužků) má dítě týdně?

- 1
- 2
- 3 a více

16. Kolikrát týdně dítě tyto aktivity navštěvuje? (např. 1x zpěv, 2x plavání- celkem tedy 3x týdně)

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5 a více

17. Jakou celkovou částku ročně vynakládáte za veškeré pravidelné kroužky dítěte, včetně všech souvisejících nákladů - doprava, sportovní zápasy, vystoupení, startovné, oblečení, pomůcky apod.

- méně než 1 000 Kč
- 1001 Kč až 2 500 Kč
- 2 501 Kč až 5 000 Kč
- 5 001 Kč až 10 000 Kč
- 10 000 Kč a více

18. V každém řádku zakroužkujte na stupnici od 1 (nedůležité) do 4 (má pro mě zásadní význam), jak moc jsou pro Vás rozhodující kritéria uvedená níže při výběru kroužku dítěte.

Vzdálenost kroužku od místa bydliště	1	2	3	4
Čas konání kroužku	1	2	3	4
Cena kroužku	1	2	3	4

19. Víte o možnosti Mimořádné okamžité pomoci (MOP) vyplácené z důvodu nedostatku prostředků k uhrazení odůvodněných nákladů vznikajících v souvislosti se vzděláním nebo se zájmovou činností nezaopatřených dětí?

- ANO
- NE

20. Využili jste někdy možnosti MOP?

- ANO
- NE